JÖNKÖPING UNIVERSITY
School of Education and Communication

Inblick i orientaliskt liv, eller i orientalistiskt skrivande?

Bilden av Egypten, Etiopien och Liberia i svenska uppslagsverk 1876–1959

Kurs: *Historia för ämneslärare IV*

Program: *Ämneslärarprogrammet med inriktning mot gymnasieskolan*

Författare: *Josef Zander*

Examinator: *Malin Dahlström*

Termin: *VT24*

JÖNKÖPING UNIVERSITY
School of Education and Communication

Historia IVb, 15 hp
Ämneslärarprogrammet med inriktning mot gymnasieskolan (Hi)
VT24

Abstract

Inblick i orientaliskt liv, eller i orientalistiskt skrivande? Bilden av Egypten, Etiopien och Liberia i svenska uppslagsverk 1876-1959

Insight into oriental life, or into oriental writing? The image of Egypt, Ethiopia and Liberia in Swedish encyclopedias 1876-1959

Antal sidor: 52

The aim of this paper is to examine how Ethiopia, Egypt, and Liberia are portrayed in Swedish encyclopedias. Specifically, it investigates the thematic elements that emerge in older Swedish encyclopedias, written between 1876 and 1959, regarding descriptions of the countries' populations and histories.

As method the essay uses “conventional qualitative content analysis”, and the theoretical framework constitutes of Edward Said’s theory of orientalism.

The findings indicate that the populations of these countries are categorized and ranked according to value. The encyclopedias depict the populations of these countries as inferior and distinctly different. The older histories of these countries are portrayed as grandiose, but with a loss of prestige over time. The historical narratives often suggest that these countries are inferior to European powers and require domination in order to develop, either through European instructors or through European control over the state.

Key-words: Egypt, Ethiopia, Liberia, Africa, encyclopedias, depictions, orientalism, nineteenth-century, twentieth century.

Innehåll

1. Inledning ... 1
   1.1 Syfte och frågeställningar ... 3
   1.2 Begrepp och definitioner ... 3
   1.3 Metod och material ... 4
      1.3.1 Sex historiska uppslagsverk som material ... 5
      1.3.2 Kvalitativ innehållsanalys som metod ... 7
   1.4 Etiska ställningstaganden gällande nedsättande ord och benämningar ... 9
   1.5 Avgränsningar ... 10
   1.6 Tidigare forskning ... 11
      1.6.1 Bilden av Afrika ... 11
      1.6.2 Uppslagsverksskildringar ... 16
      1.6.3 Forskningslucka ... 17
   1.7 Teoretisk ansats ... 18
   1.8 Bakgrund: en översikt över Egyptens-, Etiopiens- och Liberias historia ... 21
      1.8.1 Egyptens historia ... 21
      1.8.2 Etiopiens historia ... 22
      1.8.3 Liberias historia ... 23
2. Resultat ... 25
   2.1 Skildringar av ländernas befolkning ... 25
      2.1.1 Uppdelad och rangordnad befolkning ... 25
      2.1.2 Indelning av människor i raser ... 29
      2.1.3 Beskrivningar av hur människor lever ... 30
      2.1.4 Beskrivningar av människors religiösa uppfattningar ... 33
   2.2 Skildringar av ländernas historia ... 34
      2.2.1 Beundran över Egyptens och Etiopiens äldre historia ... 34
      2.2.2 Egypten under Ptolemaios dynasti och som romersk provins ... 34
      2.2.3 Det storslagna Axumitiska riket ... 36
      2.2.4 Liberia: från idealiserat grundande till misslyckad stat ... 38
      2.2.5 Egyptens historia: förfall och europeisk modernisering ... 40
      2.2.6 Etiopiens historia: förfall och europeisk modernisering ... 42
3. Diskussion ... 44
   3.1 Didaktiska reflektioner ... 51

Referenser ... 53
   Källor ... 53
   Litteratur ... 54

1. Inledning

Ett vanligt sätt att samla kunskap om olika ämnen, från 1800-talests slut och framåt, har varit genom att använda sig av uppslagsverk. Likt exempelvis läroböcker i olika skolämnen syftar dessa verk till att förmedla kunskap på ett kort och koncist sätt.[1] Läroböcker i exempelvis historia har dock nackdelen att de under en lång period, mellan år 1938 och 1991, granskades av en specifik statlig granskningsnämnd, vilket resulterade i att dessa läroböcker endast gav ut en, av staten, godkänd historia. Dock har svenska läroböcker spelat en stor roll för utvecklingen av människors förståelse av historia i Sverige.[2] Läroböcker genererar, likt uppslagsverk, olika åsikter från både författaren och tidsbestämda åsikter. Dessa åsikter har dock på tydligare sätt, genom den statliga läromedelsgranskningen, reglerats av staten till att förmedla åsikter och opinioner vilka staten ville förmedla, vilka inte nödvändigtvis var författarnas egna. Uppslagsverk genomgick dock aldrig några sådana statliga granskningar av innehåll. Dock genomgick uppslagsverken granskningar av både förlag och författare som recenserade uppslagsverkens innehåll.[3] Uppslagsverk utgjorde under lång tid en brygga mellan vad man visste genom vetenskapen, och vad människor i allmänhet tyckte, eftersom de oftast gav en generell beskrivning och inte en ämnesspecifik.[4]

Ett exempel på hur opinioner kan förekomma i uppslagsverk kan finnas i titeln på denna uppsats. Den första delen av titeln, inblick i orientaliskt liv, har sitt ursprung i ett citat från ett av den undersökta uppslagsverken i denna uppsats, där Egypten beskrivs som ett land som ”…icke erbjuder […] någonting annat av intresse än det egendomliga orientaliska lifvet”.[5] Därmed beskrivs hur landet inte kan ge läsaren mer än en inblick i orientaliskt liv. Författaren gör därmed anspråk på att bedöma Egyptens värde och att förminska landet genom att beskriva det som en exotisk plats, vilket är en tendens som Edward Said menade var vanliga i europeiska texter om Orienten.[6] Orienten kan ses som en europeisk term för ett diffust geografiskt område som omfattar stora delar av Asien samt norra och östra Afrika.[7] Utifrån Saids teori om orientalism går därmed att ställa sig frågan huruvida uppslagsverken verkligen ger en inblick i

[1] Martin Ericsson, ”Rasifiering för massorna: Kunskapsanspråk om människoraser i 1800- och 1900-talens svenska uppslagsverk”, *Historisk tidskrift* 142:2 (2022), s. 151.
[2] Henrik Åström Elmersjö, *En av staten godkänd historia: Förhandsgranskning av svenska läromedel och omförhandlingen av historieämnet 1938–1991*, Lund: Nordic Academic Press 2017, s. 9–10.
[3] Katharine Schopflin, ”What is an encyclopaedia?”, Scholary Journal 26:3 (2010), s. 10–12.
[4] Ericsson 2022, s. 151, 157.
[5] *Nordisk Familjebok*, 2:a uppl., band 6, ”Egypten”, Stockholm: Iduns Kungl. Hofbokstryckeri 1907, s. 1463.
[6] John Tosh, *Historisk teori och metod*, 3:e uppl., Lund: Studentlitteratur 2011, s. 296–297
[7] Edward W. Said, *Orientalism*, Stockholm: Ordfront 2016, s. 22–24, 63–65.

orientaliskt liv, vilket det tidigare nämnda citatet antyder, eller om det i själva verket rör sig om en inblick i det sätt att skriva om Orienten vilken beskrivs av Said.

Det är först relativt nyligen som västvärlden har börjat intressera sig för Afrikas historia. Länge antogs kontinenten sakna en egen historia innan den imperialistiska epoken.[8] Afrika är enorm kontinent, vilken förr var svårnavigerad till följd av sjukdomar och hårt klimat, vilket begränsade kontakter med omvärlden.[9] Afrikas har dock en historia. Inte bara en, utan flera historier. Afrika varken är eller har varit en homogen plats, utan innefattar en rik diversitet av människor, vilka inte kan sammanfattas som en enda historia.[10] Exempelvis har både Egypten och Etiopien en lång och väldokumenterad historia. Egypten dateras till faraonernas tid, en tid vilken länge fascinerade européer till den grad att de länge debatterade landet och dess befolkning skulle räknas till Afrika. Etiopien daterar sin historia till Axum, vilket var en mäktig handelsnation som tidigt omfamnade kristendomen, tryckte egna mynt och handlade på hela Indiska Oceanen.[11]

Upptäckterna av dessa berättelser, samt andra intressanta berättelser om Afrikas historia, bidrog till skapandet av ett personligt intresse för Afrikas historia. Detta är ett intresse jag hoppas kunna utnyttja i en framtida lärarroll. I Skolverkets ämnesplan för historia framkommer att ämnet historia ska bidra till elever utvecklar en förståelse för hur olika tolkningar och perspektiv på det förflutna präglar synen på nutiden.[12] På denna punkt menar jag att en undersökning om gestaltningar i uppslagsverk kan vara behjälplig för lärare. Därmed kan uppslagsverk fortfarande ses en stor informationskälla, och att låta elever läsa artiklar från historiska, respektive moderna, uppslagsverk om samma uppslagsord har möjlighet utveckla elevers förståelse för hur olika tolkningar kan påverka hur människor ser på, exempelvis, Afrika. Didaktiska kopplingar till denna uppsats kommer att utvecklas i ett eget avsnitt senare i denna uppsats, men redan här drar jag slutsatsen att detta examensarbete kan vara behjälplig i min framtida lärarroll. Att undersöka hur Egypten, Etiopien och Liberia framställs i svenska uppslagsverk kan säga en hel del om människors attityder gentemot afrikanska kulturer under en period av både erövring och avkolonialisering.

[8] Amat Levin, *Svart historia*, Stockholm: Natur & Kultur 2022, s. 8.
[9] John P. McKay, Bennet D. Hill, John Buckler, Patricia Buckley Ebrey, Roger B. Beck, Clare Haru Crownston & Merry E. Wiesner-Hanks, *A history of world societies*, 9:e uppl., Boston: Bedford/St. Martin's 2012, s. 267–268.
[10] McKay et al. 2012, s. 268.
[11] McKay et al. 2012, s. 269–270, 282–283.
[12] *Skolverket*, "Ämne – Historia", <https://www.skolverket.se/> (2024-04-11).

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka den bild av de tre afrikanska länderna Egypten, Etiopien och Liberia, som framträder i svenska uppslagsverk utgivna mellan år 1876 och 1959. Studien avgränsas till att undersöka uppslagsverkens bild av ländernas historia, respektive av de människor som bor där. Intresset ligger i att analysera texternas manifesta- och latenta innehåll, det vill säga vad som faktiskt skrivs i texten, samt det som kan avläsas mellan raderna.[13] På så sätt avslöjas både explicit information och underliggande attityder, vilket ger en mer komplett bild av hur länderna och deras folk representeras. För att svara på detta syfte kommer undersökningen att besvara följande frågeställningar:

- Vilka återkommande teman och uttryck kan identifieras i uppslagsverkens framställningar av Egyptens, Etiopiens och Liberias historia?
- På vilka sätt skildrar uppslagsverken befolkningen i Egypten, Etiopien och Liberia?

1.2 Begrepp och definitioner

För att underlätta läsningen och skapa en tydlig ram för uppsatsen presenteras här centrala begrepp och definitioner. Dessa begrepp kommer att användas på olika sätt i uppsatsen, men är viktiga att förstå vad som menas med dem.

Begrepp	**Definition**
Uppslagsverk	Med uppslagsverk menas här ett litterärt verk, avsett för masspublik, innehållande vetenskapligt baserade, generella kunskapsanspråk, vilka sorteras i alfabetisk ordning och behandlar dessa relativt utförligt.[14]
Bild	Särskilda ord, formuleringar och beskrivningar som återfinns i flera uppslagsverk och som påverkar innehållets framställning på ett sätt som kan vara både positiv och negativ riktning.
Teman	Återkommande ämnen och motiv som genomsyrar uppslagsverkstexterna och

[13] Joakim Isaksson, ”Riktad kvalitativ innehållsanalys”, i Gunilla Klingberg & Ulrika Hallberg (red.), *Kvalitativa metoder: Helt enkelt!*, Lund: Studentlitteratur 2021, s. 285.
[14] Ericsson 2022, s. 157.

	skapar en sammanhängande berättelse. Kan vara explicita eller implicita i texterna.
Uttryck	De specifika ord, fraser och formuleringar som används för att förmedla temana.
Manifest innehåll	Avser den direkta information som explicit uttrycks i uppslagsverken. Finns inte mellan raderna, utan skrivs ut i texterna.
Latent innehåll	Avser det underliggande budskapet eller den dolda meningen som kan utläsas mellan raderna i uppslagsverken. Finns inte utskrivet, utan upptäcks i formuleringar och ordval.
Axum	Stad och historiskt rike i Etiopien. Se bakgrundsavsnitt för mer information. Omnämns i litteratur som både ”Axum” och ”Aksum”. Jag kommer att använda mig av den förstnämnda stavningen.
Axumitiska riket	Egen översättning av engelskans ”Axumite Empire”, vilket annars tycks sakna en svensk översättning. Syftar på det historiska riket Axum.
Abessinier/Etiopier	Term som framträder i de undersökta uppslagsverken och i viss forskning. Syftar på människor av Amhara- och/eller Tigrefolket.

1.3 Metod och material

I detta avsnitt presenteras först vad som i denna uppsats menas med uppslagsverk, hur uppslagsverken i denna undersökning har valts ut, samt en kort presentation av de uppslagsverk vilka utgör uppsatsens material. Därefter presenteras och förklaras den metod vilken ligger till grund för denna uppsats.

1.3.1 Sex historiska uppslagsverk som material

Uppsatsens källmaterial utgörs av sex uppslagsverk, utgivna mellan åren 1876 och 1959. Definitionen av vad ett uppslagsverk är klargjordes först under 1800-talet. Således utgör undersökningens äldsta uppslagsverk ett av de tidiga kommersiellt utgivna uppslagsverken.[15] Tre av uppslagsverken är utgivna av samma förläggare, men är alla olika upplagor: *Nordstedts familjebok*, upplaga ett, två och fyra. Övriga tre uppslagsverk är från olika förläggare: *Bonniers konversationslexikon*, *Åhlén & söners uppslagsbok* och *Svensk uppslagsbok*. I de uppslagsverk som ingår i denna uppsats går det inte att spåra någon författare till det skrivna innehållet mer än, i vissa fall, en huvudredaktör för alla band i en uppslagsverksuppsättning. Det är således inte möjligt att avgöra vilka författare som ligger bakom innehållet i uppslagsverken. Av denna anledning har jag valt att avpersonifiera uppslagsverkens innehåll, så att det beskrivs antingen utifrån vad som framträder i uppslagsverken eller utifrån vad uppslagsverksförfattarna skriver.

Eftersom den avsedda tidsramen för denna uppsats är begränsad har uppslagsverken valts genom ett bekvämlighetsurval. Uppslagsverken är alla skrivna sedan flera decennium, ibland sekel, tillbaka. Detta har gjort att uppslagsverken valts efter tillgänglighet. Ett selektivt urval har också gjorts där böcker av ordboksliknande karaktär valdes bort, tillsammans med biografiska uppslagsböcker eller specifikt ämnesorienterade uppslagsböcker, exempelvis uppslagsverk över växter. Utifrån detta selektiva urval fann jag fem digitaliserade uppslagsverk vilka finns fritt tillgängliga på webbplatsen ”Projekt Runeberg”: *Bonniers Konversationslexikon*, *Nordisk Familjebok* (i tre upplagor) och *Åhlén & Söners uppslagsbok*. Uppsatsens sjätte undersökningsobjekt, som i skrivande stund inte finns tillgängligt på Projekt Runeberg, utgörs av den andra upplagan av *Svensk uppslagsbok*. Sammanlagt rör det sig därmed om sex uppslagsverk, där tre uppslagsord har studerats i varje verk.

I nedanstående tabell ges en sammanställning av de uppslagsverk som använts, vilka år de utkom, vilka uppslagsord som använts samt antalet sidor som har lästs under varje uppslagsord. Dessa utgör inte nödvändigtvis uppslagsordets hela text. Uppslagsverken listas i kronologisk ordning.

Uppslagsverk	**År**	**Uppslagsord**	**Antal sidor**
Nordisk Familjebok (upplaga 1)	1876	Abessinien	4

[15] Schopflin 2010, s. 10–12.

Nordisk Familjebok (upplaga 1)	1881	Egypten	12
Nordisk Familjebok (upplaga 1)	1885	Liberia	2
Nordisk Familjebok (upplaga 2)	1904	Abessinien	5
Nordisk Familjebok (upplaga 2)	1907	Egypten	13
Nordisk Familjebok (upplaga 2)	1912	Liberia	2
Bonniers Konversationslexikon	1922	Abessinien	2
Bonniers Konversationslexikon	1923	Egypten	12
Bonniers Konversationslexikon	1925	Liberia	2
Åhlén & Söners uppslagsbok	1931	Abessinien	2
Åhlén & Söners uppslagsbok	1932	Egypten	5
Åhlén & Söners uppslagsbok	1932	Liberia	1
Nordisk Familjebok (upplaga 4)	1952	Etiopien	7
Nordisk Familjebok (upplaga 4)	1952	Egypten	10
Nordisk Familjebok (upplaga 4)	1956	Liberia	2
Svensk Uppslagsbok	1958	Etiopien	11
Svensk Uppslagsbok	1958	Egypten	17
Svensk Uppslagsbok	1959	Liberia	3

De sex uppslagsböcker, vilka utgör denna uppsats studieobjekt, omfamnar en ungefärlig tidsperiod på 80 år, där samtliga årtionden med undantag för 1940-talet finns representerade. Denna avsaknad kan ha betydelsefulla implikationer för den historiska kontinuiteten då eventuella trender och förändringar vilka inleddes under detta årtionde inte blir synliggjorda. 1940-talet var en tid av stora omvälvningar med anledning av det andra världskriget och dess efterverkningar, vilka kan ha påverkat uppslagsverkens innehåll. Uppslagsverk tog ofta tid att framställa. Detta till följd av att uppslagsverk skrevs av flera författare vilka ville skriva ned så mycket kunskap som möjligt, vilket i sin tur krävde sökning och sammanställning av information.[16] Det är därmed möjligt att vissa av författare till uppslagsverk som *Nordisk Familjebok* samt *Svensk uppslagsbok*, båda från 1950-talet, började samla information redan under 1940-talet. Därför kan vissa teman som förekommer i dessa verk ha sitt ursprung i 1940-talet. I vilken utsträckning detta är fallet går dock inte att besvara inom ramen för denna uppsats.

Uppslagsverken listar alla uppslagsord i alfabetisk ordning. Ofta är de skrivna i flera band, vilket innebär att en uppslagsverkssamling utgörs av flera böcker. Bonniers konversationslexikon består exempelvis av tretton böcker. I denna undersökning läses de böcker vilka omfattar bokstäverna A, E och L. Uppslagsverkens redogörelser för specifika länder innehåller vanligen flera mindre sektioner. Exempel på vad sådana sektioner kan handla om är historia, klimat, ekonomi, befolkning med flera. I denna undersökning fokuseras sektionerna som handlar om ländernas historia och, beskrivningar av de människor som bor där. En vidare förklaring av dessa avgränsningar görs i ett senare avsnitt.

1.3.2 Kvalitativ innehållsanalys som metod

Denna uppsats kommer att använda sig av en kvalitativ innehållsanalys som metod. Kvalitativ innehållsanalys kan sammanfattas som en ”forskningsmetod som bygger på subjektiva tolkningar av innehållet i texter genom en systematisk klassificeringsprocess av att koda och identifiera teman eller mönster i ett material”.[17] Att använda sig av kvalitativ innehållsanalys innebär att söka bakomliggande teman i det material som undersöks.[18] Innehållsanalys innebär att texters innehåll studeras på ett systematiskt och replikerbart sätt, och syftar till att kvantifiera innehållet utifrån i förväg bestämda kategorier. Metoden kan även ses som ett sätt att angripa texter, snarare än en konkret metod för att generera data.[19] Detta eftersom själva analysen av

[16] *Britannica Academic*, ”Encyclopaedias” <https://academic-eb-com.proxy.library.ju.se/levels/collegiate/article/encyclopaedia/106030> (2024-06-10).
[17] Isaksson 2021, s. 285.
[18] Alan Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder*, Stockholm: Liber 2016, s. 677.
[19] Bryman 2016, s. 357; 359.

texter inte är en del av innehållsanalysen, utan sättet forskaren tar sig an sitt material. Metoden kommer i denna uppsats att användas för att avkoda och kategorisera uppslagsverkstexterna i olika teman. Denna indelning kommer i denna uppsats att göras genom att under texternas läsning kommer jag att hålla utkik efter bland annat repetitioner, det vill säga teman och beskrivningar vilka återkommer i flera texter; Lokala kategoriseringar och yttryck om något av de undersökta länderna; övergångar gällande hur beskrivningar av olika teman förändras; samt likheter och skillnader gällande uppslagsverkens beskrivningar.[20]

Eftersom innehållsanalys är en mycket bred metod menar Joakim Isaksson, docent i socialt arbete vid Stockholms universitet, att man bör precisera vilken typ av kvalitativ innehållsanalys man använder sig av, eftersom det finns olika utgångspunkter och tillvägagångssätt för att genomföra kvalitativ innehållsanalys. Jag kommer i denna uppsats att använda mig av vad Isaksson benämner som riktad kvalitativ innehållsanalys, vilket innebär att materialet analyseras utifrån en deduktiv ansats där forskningsläge och/eller teori delvis styr analysen.[21] Innehållsanalytiska undersökningar har fått kritik för att den gör det svårt att svara på varför-frågor.[22] För att kunna svara på denna typ av frågor krävs därmed en deduktiv ansats i form av en riktad kvalitativ innehållsanalys där själva innehållsanalysen besvarar vad-frågor: vad som egentligen står i uppslagsverken och hur det framställs, både i det manifesta och latenta innehållet. Forskning och teoretisk ansats utgör sedan en del av analysen i en riktad kvalitativ innehållsanalys då de kan ge ledtrådar varför uppslagsverken skriver som de gör och varför de avger en specifik bild av de tre länderna. Både forskningsläge och teoretisk ansats presenteras senare i denna uppsats.

Den kvalitativa innehållsanalysen kommer att genomföras så att materialet läses i kronologisk- respektive alfabetisk ordning. Först läses uppslagsverkens skildringar av Etiopien, eftersom Etiopien i de flesta uppslagsverk benämns under namnet Abessinien. Därefter läses uppslagsverkens skildringar av övriga länder. Det äldsta uppslagsverket läses först och det nyaste läses sist. Under denna läsning förs förhållandevis noggranna anteckningar för varje land. Dessa anteckningar utgör sedan det material som sedan används för att avkoda och tematisera uppslagsverkens innehåll. Vissa uppslagsverk kompletterar beskrivningar av människor eller historia med illustrerande bilder. Detta är fotografier som illustrerar något som har framkommit i texten och kompletterar därmed texten. Sådana illustrationer har undersökts

[20] Bryman 2016, s. 705.
[21] Isaksson 2021, s. 286–287.
[22] Bryman 2016, s. 377–380.

under förutsättningen att de antingen ackompanjeras med en bildtext vilken förklarar vad illustrationen föreställer, eller att de tydligt framträder i närheten av relevant text. En bild föreställande kartor eller naturbild kommer därmed att ignoreras, men en bild vilken illustrerar hur människor ser ut tittas närmare på. Det bör dock nämnas att denna uppsats inte ämnar genomföra någon bildanalytisk metod. Illustrationernas motiv kommer endast att beskrivas, inte analyseras, då de förstärker en i text framkommen tematik. Detta eftersom bilder i form av illustrationer till skriven text kan räknas till begreppet ”text” inom innehållsanalytisk metod.[23]

Efter att ha läst alla uppslagsverks skildringar av ett land görs en jämförande analys av anteckningarna i ett kodningsschema. Kodningsschemat förenklar tematiseringarna av uppslagsverkens skildringar och fungerar därmed endast som ett index över centrala teman och delteman.[24] Således följs i denna uppsats en klassisk process inom innehållsanalys, vilken går ut på att arbeta strukturerat samt att identifiera, koda och kategorisera olika teman. Ett exempel på hur kodningsschemat ser ut visas nedan. I varje kolumn skrivs vanligt förekommande teman och ord som framträder i uppslagsverkens skildringar av respektive område. Dessa anteckningar är mycket kortfattade då de endast sammanställer teman, och inte beskriver dem.

Etiopien	**Historia Antiken**	**Historia 1800-**	**Beskrivningar av människor**
Uppslagsverk 1			
Uppslagsverk 2			

1.4 Etiska ställningstaganden gällande nedsättande ord och benämningar

Eftersom materialet till denna uppsats utgörs av uppslagsverk, vilka alla är cirka 70 år eller äldre är det troligt att ord kommer att användas vilka idag anses som nedsättande eller olämpliga. Den forskning som kommer att presenteras vittnar om att ord av detta slag var väldigt vanliga i flera former av text, populärkultur som uppslagsverk, men att de avtar efter 1950-talet. Jag tänker här inte nämna dessa ord, utan för läsaren räcker endast att veta att detta är ord vilka på ett nedsättande sätt beskriver människor baserat på etnicitet eller religion. Ord av denna typ är problematiska eftersom det är ord som en rapport från Diskrimineringsombudsmannen visar att människor med afrikanskt ursprung ofta får höra på ett nedsättande sätt för att markera att de betraktas som annorlunda från andra svenskar.

[23] Isaksson 2021, s. 284.
[24] Bryman 2016, s. 703–704.

Begreppen används därmed ofta på ett nedsättande sätt för att markera en rasifierad skiljelinje.[25] Rapporten visar även att många av afrikanskt ursprung känner sig kränkta av användningen av ord av de slag vilka förekommer i uppslagsverken, samt vittnar om att ord av dessa slag ofta förekommer i skolans värld, även bland lärare.[26] Att låtsas som att de inte existerar vore en lögn vilket är något direkt ovetenskapligt, att visa etisk hänsyn får därmed inte leda till osanningar. En vetenskaplig uppsats kräver att författaren inte tiger om en medveten problematik, att slutsatser är tydligt förankrat i materialet och en konsekventhet gällande vad problematiska aspekter kallas.[27] Forskningsläget vittnar om att en liknande problematik existerar bland flera forskare, där flera forskare väljer att erkänna begreppens existens, men avstår från att skriva ut dem utan i stället byta ut dem eller skriva runt dem.[28]

I denna uppsats kommer jag att använda mig av en liknande strategi. Jag kommer inte att blunda för dessa ords existens, men i denna uppsats kommer jag att använda mig av ord vilka idag anses mindre nedsättande, eller att använda mer respektfulla beskrivningar. I denna uppsats kommer jag därför att använda mig av ord vilka framkommer i flera forskningsrapporter och därmed idag kan anses vara vetenskapligt accepterade. Citat och beskrivningar från uppslagsverken kommer att återges, men där olämpliga termer förekommer kommer dessa att bytas ut.

1.5 Avgränsningar

Denna uppsats tar sin utgångspunkt i uppslagsverkens beskrivningar av Egyptens-, Etiopiens- och Liberias historia, respektive hur de beskriver de människor som bor där. Med det sistnämnda räknas även beskrivningar av människors utseende. Även text vilken beskriver hur människor lever studeras, exempelvis hur människor bor, vad människor jobbar med, religion eller kultur.

Beskrivningen av ländernas historia i uppslagsverken begränsas till två tidsepoker: cirka 300 f.Kr. – 600 e.Kr. och från 1800-talet och framåt. Dessa epoker har valts av följande skäl: 1.) Dessa tidsepoker är centrala i uppslagsverkens skildringar av Etiopien och utgör en kanon som

[25] Viktorija Kalonaityté Victoria Kawese & Adam Tedros, ”Att färgas av Sverige: Upplevelser av diskriminering och rasism bland ungdomar med afrikansk bakgrund i Sverige”, *Ombudsmannen mot etnisk diskriminering*, <https://www.do.se/ovrigt/sok?query=rapport+att+f%C3%A4rgas+av> (2008), s. 18–19.
[26] Kalonaityté et al. 2008, s. 20–21.
[27] Staffan Larsson, ”Om kvalitetskriterier i kvalitativa studier”, i Gunilla Klingberg & Ulrika Hallberg (red.), *Kvalitativa metoder: Helt enkelt!*, Lund: Studentlitteratur 2021, s. 337-338.
[28] Som exempel på studier vilka tillämpar denna strategi kan nämnas: Ericsson 2022; Mai Palmberg, *Afrikabild för partnerskap? Afrika i de svenska skolböckerna*, Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet 2000; Tobias Hübinette, ”Den svenska Koreabilden som en orientalisk fantasi”, *Orientaliska studier* 109 (2002).

ofta återkommer; 2.) Egyptens historia i uppslagsverken är mycket omfattande. Genom att begränsa analysen till samma tidsperioder som för Etiopien, möjliggörs en rättvis jämförelse mellan ländernas historia; 3.) Egypten, Etiopien och Liberia är de enda afrikanska länder som omnämns i samtliga undersökta uppslagsverk. Därför anpassades de analyserade perioderna för Egypten efter de valda perioderna för Etiopien.

Liberia är exkluderat från den första tidsperioden (300 f.Kr. – 600 e.Kr.) eftersom dess dokumenterade historia i uppslagsverken börjar först på 1800-talet. Detta gör att Liberias historiebeskrivning endast analyseras från 1800-talet och framåt.

Genom detta urval kan en jämförande analys göras som tar hänsyn till uppslagsverkens specifika skildringar och deras urval av viktiga historiska epoker

1.6 Tidigare forskning

Studier av hur människor och nationaliteter framställs i olika källor tycks vara ett förhållandevis väl utforskat forskningsfält. Den forskning som här presenteras ligger alla inom forskningsfältet bilden av Afrika, vilket jag från och med nu kommer att kalla för Afrikabild. Det handlar därmed om forskning kring hur människor av olika kulturella ursprung beskriver Afrika och/eller människor från Afrika.

Eftersom denna uppsats utgår från uppslagsverk kommer även forskning, där uppslagsverk utgör forskningsmaterialet, att tas upp. Forskningen inom detta forskningsfält, uppslagsverksskildringar, utforskar inte specifikt hur Afrika gestaltas i uppslagsverk.

Först kommer forskningen gällande bilden av Afrika att presenteras. Därefter presenteras forskning gällande uppslagsverksskildringar i ett separat delavsnitt.

1.6.1 Bilden av Afrika

En doktorsavhandling skriven av Luis Ajagán-Lester vid Stockholms universitet visar att svenskar har haft attityder och avgett en negativ bild av Afrika ända sedan 1700-talet. Enligt författaren beskrivs människor redan från början som något distinkt annorlunda från européer, då afrikaner beskrevs som hedniska, medan européerna var kristna. Ofta etablerades maktrelationer genom att skriva om av Europa kolonialiserade områden, vilka beskrevs som om de stod under europeiskt beskydd. Ajagán-Lester finner hur de människor från Afrika som står omnämnda i dessa böcker beskrivs som ociviliserade vildar, vilka författaren menar bygger på dramatiserade möten mellan afrikaner och europeiska upptäcksfarare under 1500-talet.[29]

[29] Luis Ajagán-Lester, *”De andra” i pedagogiska texter: Afrikaner i svenska skoltexter 1768–1965*, Diss., Lärarhögskolan i Stockholm, Stockholm: HLS förlag 2000, s. 49–65.

Under andra halvan av 1800-talet börjar människor i Afrika även att delas in grupper baserat på fysiska egenskaper såsom hudfärg eller hår. Ofta betecknas afrikanska folkgrupper med nedsättande namn, vilka lever i stagnerade samhällen. Ajagán-Lester visar att beskrivningar av detta slag var vanliga ända fram till 1950-talet. Dock framträder under mitten av 1900-talet fortfarande ord och beskrivningar om afrikaner vilka kan anses som nedsättande, exempelvis att vissa afrikanska folkgrupper saknar ett utvecklat språk.[30] Slutligen konstaterar Ajagán-Lester att begreppet ras var en tydlig referenspunkt i konstruktionen av Afrika i pedagogiska texter under 1800- och 1900-talet. Ofta beskrevs dessa raser med vad som kallades för utmärkande drag, vilka ofta utgick från fysiska egenskaper, samt en lägre grad på vad Ajagán-Lester kallar för civilisationstrappan.[31]

Ajagán-Lester är långt ifrån ensam med att finna en bild av Afrika som något primitivt och omodernt. En undersökning av Mai Palmberg, vid nordiska Afrikainstitutet, visar att moderna svenska läroböcker framställer Afrika som en primitiv kontinent där människan en gång uppstått. Dock framstår det som att mänsklig utveckling skett utanför Afrikas gränser.[32] Afrikas historia framstår som om den börjar när europeiska sjöfarare upptäcker kontinenten, och Afrikas historia beskrivs utifrån europeiska gärningar, exempelvis den transatlantiska slavhandeln eller den europeiska erövringen av Afrika under 1800-talet.[33] De flesta läroböcker framställer afrikaner som passiva åskådare till de imperialistiska erövringarna. Motstånd mot kolonialmakterna beskrivs som lönlöst då afrikanerna var totalt underlägsna européerna. Den europeiska överlägsenheten förklaras inte vidare utan ses som något självklart.[34] Palmberg finner en distinktion mellan Afrika norr- respektive söder om Sahara, eftersom en förhållandevis utförlig och positiv bild framträder av det forntida Egypten. Det forntida Egypten beskrivs som ett mäktigt rike, vilket sällan beskrivs som en del av Afrika utan som en del av Medelhavsregionen med starka band till det antika Grekland och Romarriket. Egypten representerar därmed en stor del av skolböckernas innehåll om Afrikas historia och innehåller ofta exotiska berättelser hämtade från bibeln eller arkeologiska utgrävningar av Tutanchamon.[35]

En tysk- och brittisk studie av Elin Marmer, Dalia Marmer, Leona Hitomi och Papa Sow, visar att en liknande bild av Afrika, vilken Palmberg finner i svenska läroböcker, även återfinns i

[30] Ajagán-Lester, 2000, s. 79–119.
[31] Ajagán-Lester 2000, s. 79–119.
[32] Palmberg 2000, s. 54–56.
[33] Palmberg 2000, s. 58–61.
[34] Palmberg 2000, s. 80–81.
[35] Palmberg 2000, s. 42–45.

tyska läroböcker. Afrikas historia inleds när européer kommer dit; koloniala brott nämns inte, eller förklaras som något som hände när tyskarna inte visste bättre. Kolonialismen framställs som något som skyndade på Afrikas utveckling, och kan därmed ses som något positivt.[36] Forskarna visar även, baserat på intervjuer med skolelever, sex kategorier av Afrikabilder vilka tyska elever visar: Afro-romantiska svar där elever associerade Afrika med exotiska djur, vacker natur och afrikansk musik; Afro-pessimistiska svar där Afrika associerades med exempelvis krig, torka och svält. Informativa svar, vilka utgjorde mindre än 25% av alla svar, där elever förknippar Afrika med något som verkligen hör dit, exempelvis ett afrikanskt land eller en någon känd person från Afrika; ignoranta svar där elever ser Afrika som ett enda land med en enda kultur och språk; svar baserade på hudfärg innefattade elevsvar där eleverna associerade Afrika till människor av en annan hudfärg. Författarna finner även en sjätte kategori av elevsvar, där Afrika associeras med någon klasskamrat av afrikansk härkomst.[37] Slutligen konstaterar författarna att många elever ser sig som intellektuellt och materiellt överlägsna sina kamrater av afrikanskt ursprung.[38]

Den negativa och stereotyp bild av Afrika som hittills beskrivits, framträder inte enbart i Sverige och Tyskland, utan förekommer i hela västvärlden. John Kiare Wa'Njogu, verksam vid Center for African studies vid Yale University USA, kommer fram till fem kategorier gällande hur Afrika gestaltas i västerländsk media: (1) alla människor som bor i Afrika är svarta; (2) svarta människor är moraliskt, fysiskt och intellektuellt underlägsna vita; (3) svarta människor har inte bidragit till världshistoriens-, kulturens- eller vetenskapens utveckling; (4) Afrika är ociviliserat och barbariskt; (5) Afrika som geografisk plats är ogästvänlig att vistas i.[39] Idag ses dessa kategorier, av både svarta och vita, som ett accepterat faktum och påverkar hur bland annat nyhetsmedia gestaltar Afrika. Gestaltningar om Afrika, vilka förstärker dessa kategorier, genererar generellt större ekonomisk vinst. Därav rapporterar västerländska nyhetsmedier om Afrika endast när våldsamma handlingar sker, vilka kan skada europeiska intressen. Detta sätt att framställa Afrika förstärker i sin tur de tidigare nämnda kategorierna.[40]

---

[36] Elina Marmer, Dalia Marmer, Leona Hitomi & Papa Sow, "Racism and the image of Africa in german schools and textbooks", *The international journal of diversity in orginizations, communities and nations* 10:5 (2011), s. 1–3.

[37] Marmer et al. 2011, s. 2–6.

[38] Marmer et al, 2011, s. 3. Huruvida detta är något som elever säger ordagrant till författarna eller om det är något de läser mellan raderna framgår inte.

[39] John Kiare Wa'Njogu, "Representation of Africa in the western media: challenges and opportunities", i Kimani Njogu & John F. M. Middleton (red.), *Media and identity in Africa*, Edinburgh University Press 2009, s. 77.

[40] Wa'Njogu 2009, s. 77–79.

Paul Tiyambe Zeleza, professor i afrikanska studier vid Pennsylvania State University, visar hur ”Afrika” idag har blivit synonymt med ”Afrika söder om Sahara”, vilket man i många språk skiljer från Nordafrika genom termer som ”Black Africa” eller ”Afrique noire”. Nordafrika betraktas ofta som en egen del av världen, i relation till Medelhavet och Mellanöstern. Därmed skiljer sig beskrivningarna av Nordafrika och södra Afrika åt, då den senare beskrivs som ohistoriskt, underutvecklat och något distinkt annorlunda från Europa och associeras med människor av en annan hudfärg. Detta trots att exempelvis Hausafolket i Nigeria har mer gemensamt med folken i Nordafrika än Zulufolket i Sydafrika.[41] Vad människor menar med Afrika som term skiftar. I geografisk mening är alla överens om att det är en kontinent. Vilka människor som i kulturell mening ska sägas tillhöra Afrika skiftar däremot. Ibland räknas alla som härstammar från kontinenten Afrika; andra gånger inkluderas endast svarta vilka lever söder om Sahara; i vissa fall räknas alla svarta till Afrika.[42]

Den forskning som hittills nämnts visar en stereotypisk och negativ bild av Afrika och afrikaner som framträder i västvärlden. Denna negativa bild av Afrika är dock inte unik för västvärlden. Kathryn Batchelor, vid University college London, undersökte 2022 hur Afrika framställs i Kina. Mer specifikt hur Kina framställer Afrika, och relationen mellan Afrika och Kina, i visuella publikationer ämnade att främja ekonomiska avtal och kulturella utbyten mellan Afrika och Kina.[43] Resultatet visar att Afrika ofta framställs som något exotiskt, primitivt, omodernt och okunnigt. Exempelvis genom att förklara för afrikaner hur man bygger hus och hur man använder ett mikroskop.[44]

Denna bild av att européer, eller i Batchelors fall kineser, behöver visa och förklara hur modern teknologi fungerar för afrikaner var populära inslag i äldre västerländska populärkulturella serier. Margareta Wallin Wictorin, docent i bild- och konstvetenskap vid Karlstad universitet, visar att denna Afrikabild alltmer börjar lösas upp i västerländska tecknade serier. I serien *Tintin i Kongo* från 1930 framställs huvudkaraktären Tintin som en hjälte då han hjälper okunniga afrikaner. Tintin introducerar exempelvis ny teknologi, i form av en fonograf, för människorna i Kongo. Afrikaner tecknas stereotypiskt och med ett språk vilket påminner om barnspråk, vilket framställer dem som okunniga och obildbara. De framställs också som om de alltid är

[41] Paul Tiyamba Zeleza, ”Africa: The changing meanings of ’african’ culture and identity”, i Elisabeth Abiri & Håkan Thörn (red.), *Horizons: Perspectives on a global Africa*, Göteborg Univeristy Museion & Världskulturmuseet, Lund: Studentlitteratur 2005, s. 36–42.
[42] Zeleza 2005, s. 49–53.
[43] Kathryn Batchelor, ”Images of ’Africa’ in China-Africa cooperation”, *China Information* 36:2 (2022), s. 223.
[44] Batchelor 2022, s. 221–227.

redo för att lyssna på-, hjälpa och tjäna Tintin.[45] Med tiden ändras dock denna bild av Afrika allt mer. I serien *Spirou i Senegal – Amulettens hemlighet* från 1982 framställs afrikaner fortfarande med stereotypa ansiktsdrag, och som antingen skurkar eller villiga att tjäna, men ges även nyanserade personligheter. Exempelvis visas i serien afrikaner som har respektabla yrken eller vara duktiga problemlösare. Seriealbumet om *Johan Vilde* utkomna mellan 1977 och 1982 gestaltar Afrika utifrån ett postkolonialt perspektiv, där seriens huvudperson blir upptagen av en afrikansk familj, och hjälper till att driva bort svenska kolonialherrar under 1600-talet. Liknande tendenser kan ses i flera tecknade serier från 1970-talet och framåt.[46]

Att gestalta Afrika och afrikaner som något annorlunda från den egna gruppen är därmed inget unikt för västvärlden. Sara Marzagora, doktor vid School of Oriental and African studies vid University of London, visar att detta sätt att gestalta Afrika även existerar inom Afrikas gränser. I etiopisk historieskrivning fanns länge både interna och externa gränser mellan olika människor. Den interna gränsen utgjorde exempelvis en barriär mellan människor inom Etiopiens gränser. De styrande folkslagen Amhara och Tigre ansåg sig länge vara ”riktiga etiopier”, då de menade att de till skillnad från andra folk i Etiopien härstammade från kungariket Axum och att de var civiliserade kristna. Andra folkslag i Etiopien, och i övriga Afrika, ansågs vara ociviliserade hedniska barbarer vilka inte hade mycket gemensamt med vad de ansåg vara ”riktiga etiopier”.[47] Den inre gränsen innebar därmed en tydlig åtskillnad mellan ett ”vi” och ett ”dem” bland folken inom Etiopiens gränser. Den yttre gränsen innebar att etiopierna inte identifierade sig med övriga Afrika, utan ville räknas som en del av Mellanöstern eller Medelhavsregionen.[48] Etiopien sågs av andra, och av sig själva, som något som inte borde tillhöra Afrika. Detta då de talade ett semitiskt språk och, till skillnad från övriga Afrika, var kristna. Därmed ansåg etiopierna själva att de inte hade mycket gemensamt med övriga Afrika.[49]

Denna bild av Etiopien påverkade länge den etiopiska identiteten och exploaterades av kejsare Haile Selassie. För omvärlden framhävde man kungariket Axums storhetstid, Etiopiens långa kristna tradition och att man lyckats bevara sin självständighet efter slaget vid Adwa 1896.[50]

---

[45] Margareta Wallin Wictorin, ”Afrika i tecknade serier: ett postkolonialt perspektiv”, i Maria Andersson & Elina Druker (red.), *Mångkulturell barn- och ungdomslitteratur: Analyser*, Lund: Studentlitteratur 2017, s. 127–129.
[46] Wallin Wictorin 2017, s. 130–142.
[47] Sara Marzagora, *Ethiopian historiography and the conceptualization of the country's ”internal” and ”external” boundaries*, ABORNE Winter school 2013, s. 3.
[48] Marzagora 2013, s. 7–8; 17.
[49] Marzagora 2013, s. 17.
[50] Sara Marzagora, ”History in twentieth-century Ethiopia: The 'great tradition' and the counter-histories of national failure”, *Journal of African History* 58:3 (2017), s. 431, 434.

Denna självbild av sitt förflutna började ändras under 1960- och 1970-talen. Det tidigare historiska narrativet, där Etiopien beskrivs som ett starkt rike med lång historia, utmanades av en historietradition där Etiopien sågs som ett misslyckat land. Ett land som haft stor potential, men som inte längre fungerade.[51] Man menade att landet kunde ha tagit efter Japan, ett land som moderniserade och blev en stormakt, men att man inte hade tagit chansen och som nu fallit från nåden. Denna historiesyn, där Etiopiens förflutna hyllas men dess nyare historia kritiseras, lever kvar än idag.[52]

1.6.2 Uppslagsverksskildringar

Martin Ericsson, docent i historia vid Lunds universitet, gjorde år 2022 en undersökning där han undersökte hur uppslagsverk skrivna under 1800- och tidigt 1900-tal beskriver olika människoraser. Detta genom att titta närmare på tre uppslagsord: människan, människoraser och ras.[53] Ericssons resultat visar på tre kategorier av uppslagsverk: (1) verk som delade in människor i raser baserat på enbart fysiska egenskaper, (2) verk som delade in människor i raser baserat på både fysiska egenskaper och mentala skillnader och, (3) verk som tog avstånd från att dela in människor i raser. Den förstnämnda kategorin framträder under nästan hela undersökningsperioden fram till 1990-talet, den andra kategorin dyker upp i uppslagsverk skrivna från 1900-talets första decennium och framåt. Avståndstagandet från att dela in människor i raser dyker upp under 1980-talet, men samexisterar alltid med någon eller båda övriga kategorier.[54] Rasbegreppet levde kvar under hela undersökningsperioden, men ändrade karaktär efter 1945. Alternativa ord till ras, så som befolkningsgrupper, började användas, men brukades på samma sätt som i verken skrivna innan andra världskriget. Exempel på fysiska egenskaper vilka tillskrevs olika raser var hudfärg, ögonfärg, hårfärg, längd, blodgrupp, ansiktsform och kranieform. Beskrivningar av dessa slag var vanliga ända in på 1970-talet. Beskrivningar av mentala skillnader mellan raser var som vanligast under mellankrigstiden och 1950-talet, där de ofta beskrevs som något självklart.[55]

En studie av Tobias Hübinette, lektor i interkulturella studier vid Karlstad universitet, visar exempel på hur äldre svenska uppslagsverk beskriver olika länder. Den bild av Korea som Hübinette finner stämmer väl överens med den bild av Asien vilken beskrivs av Edward Said (se 1.7 Teoretisk ansats). Hübinette beskriver en Koreabild vilken uppstod under 1600-talet där

[51] Marzagora 2017, s. 435.
[52] Marzagora 2017, s. 436–437.
[53] Ericsson 2022, s. 160.
[54] Ericsson 2022, s. 165–166.
[55] Ericsson 2022, s. 167–169.

koreaner beskrevs som tjuvaktiga, lögnaktiga, opålitliga, feminina, fega, dumma och lättlurade, och där Korea beskrevs som en sämre kopia av Kina.[56] I svenska uppslagsverk skrivna under 1800- och tidigt 1900-talen, vilket är studiens huvudfokus, beskrivs en bild av Korea vilken stämmer väl överens med Edward Saids teori om orientalism. Människor i Korea beskrivs som infödingar, vidskepliga och beskrivs med utvecklade ras- och utseendebeskrivningar där koreaner klassas som mongolisk ras. Landet beskrivs ha exotisk natur med apor och krokodiler, underutvecklat näringsliv och i princip obefintlig infrastruktur. Japansk kolonisering av Korea beskrivs som något positivt för deras utveckling.[57] Hübinette finner att de undersökta uppslagsverken vilka utkom i flera upplagor ofta består av samma text, vilken endast har bearbetats i varje upplaga. Texterna blir med tiden mer neutrala i framställningarna i Korea, men i övrigt liknar texterna varandra.

1.6.3 Forskningslucka

Den presenterade forskningen i avsnitt 1.6.1 visar att Afrika ofta framställs i ett negativt ljus i olika sammanhang, vilket vittnar om en enhälligt negativ Afrikabild som forskningen finner. Trots omfattande studier finns en tydlig forskningslucka, som denna undersökning kan fylla. Ingen av de tidigare studierna har granskat uppslagsverk, vilket indikerar att bilden av Afrika i dessa verk är relativt outforskat. Förutom Palmbergs arbete är den presenterade forskningen främst internationell och baserad på internationella källor. Det är ännu outforskat om de kategorier som Wa'Njogu identifierar, eller de tendenser att definiera Afrika som Zeleza beskriver, även förekommer i äldre svenska uppslagsverk. Batchelor och Wallin Wictorin undersöker hur Afrika framställs i visuella medier som bilder och filmer. Även om uppslagsverk främst innehåller text, kan vissa bilder där också påverka Afrikabilden. Deras forskning är relevant för denna uppsats genom att undersöka om den Afrikabild som framträder i deras visuella medier även återfinns i uppslagsverkens bild av Egypten, Etiopien och Liberia. Marzagoras forskning är intressant för denna undersökning genom att undersöka om spår av den självbild av Etiopien som hon beskriver även finns i uppslagsverkens framställning. Hennes arbete visade hur Etiopien försökte exportera sin historiebild till omvärlden. Men det är ännu outforskat hur väl detta exportförsök lyckades. Dessa forskningsluckor i studiet av bilden av Afrika är vad denna uppsats ämnar täcka.

[56] Tobias Hübinette, "Den svenska Koreabilden som en orientalisk fantasi", *Orientaliska studier* 109 (2002), s. 99.
[57] Hübinette 2002, s. 102–105.

Den forskning som presenterats i avsnitt 1.6.2 belyser hur uppslagsverk skildrar olika människor historiskt och i nutid. Trots detta finns en forskningslucka, som denna studie ämnar fylla. Denna forskningslucka kan sägas vara motsatsen till den primära forskningsluckan i forskningen om bilden av Afrika. Tidigare studier har undersökt uppslagsverksskildringar, men inte specifikt hur Afrika framställs i dessa verk. En systematisk analys av hur Afrikas beskrivning i uppslagsverk har utvecklats över tid saknas. Hübinette har studerat Korea och dess framställning i svenska uppslagsverk i linje med orientaliska stereotyper, men det finns begränsad forskning som utforskar om liknande mönster förekommer i beskrivningar av afrikanska länder. Det är outforskat om texter om afrikanska länder har blivit mer neutrala över tid eller om de fortsätter att beskrivas på ett enformigt sätt, och om nedsättande termer fortfarande används eller om beskrivningarna har blivit mer positiva.

Ericsson har visat att uppdelningar och beskrivningar av olika raser i uppslagsverk var vanliga och utförliga innan de minskade mot slutet av undersökningsperioden. Denna studie undersöker om liknande rasbeskrivningar finns i uppslagsverkens skildringar av Afrika. Tidigare forskning vittnar om en relativt oföränderlig bild av Afrika i både historiskt och modernt material, vilket lämnar en forskningslucka gällande hur människor från Afrika framställs – om de beskrivs med hårda ord eller andra termer.

Hübinettes forskning är relevant för denna studie eftersom den använder ett liknande material och utgångspunkt, men fokuserar på ett annat studieobjekt. Det är oklart om de förändringar och beskrivningar av Korea som Hübinette finner även återfinns i uppslagsverkens skildringar av Egypten, Etiopien eller Liberia. Denna studie undersöker om beskrivningarna av dessa länder följer samma narrativ som Korea eller om de mer positivt eller negativt. Hübinettes beskrivning av Korea relaterar till Edward Saids teori om orientalism, och denna studie undersöker om detta orientalistiska skrivande också kan upptäckas i beskrivningarna av Egypten, Etiopien eller Liberia.

1.7 Teoretisk ansats

Denna uppsats tar sin utgångspunkt i Edward Saids teori om hur människor av en specifik kultur gestaltar andra kulturer som något annorlunda, vilket sammanfattas i Saids berömda bok om orientalism. Saids teori har idag blivit vida accepterad som en av skaparna till- och stor tänkare

inom postkolonialismen.[58] Postkolonialismen tar sin utgångspunkt i forna tiders marginalisering och/eller exploatering av olika människor.

År 1978 publicerade Said sin tes i verket *Orientalism. Western Representations of the Orient*, där han visar hur människor från Västeuropa, eller Occidenten som han kallar det, beskriver Orienten. Som tidigare nämnts i denna uppsats är Orienten en geografisk term på ett diffust omgärdat område. Exakt vad som menas med Orienten är därmed inte fastställt, vilket Said menar beror på att termen är att betrakta som en europeisk uppfinning.[59]

Saids slutsats, utifrån de beskrivningar han fann om Orienten, är följande: när en kultur försöker presentera en annan förstärks en redan fastställd maktordning mellan dessa kulturer eftersom en kultur alltid vill dominera en annan. Därför beskrivs människor från andra kulturer som en sjuklig motsats till den egna kulturen.[60] Ofta var beskrivningar av Orienten baserade på reseböcker eller bibliska berättelser.[61] Ofta beskrivs utomeuropeiska länder ha ett storslaget förflutet, såsom en del av Romarriket, Kartago eller Persien, medan deras senare historia beskrivs full av förödelse och tillbakagång vilket endast europeisk dominans kan ändra på.[62] På så sätt framställs andra kulturer som något exotiskt, annorlunda eller bakåtsträvande. Denna uppdelning mellan ett ”vi” och ett ”dem” är ett av flera dogmer som Said menar finns i västerländsk litteratur. Andra dogmer säger att västerlandet är rationellt utvecklat, humant och överlägset, medan utomeuropéer är avvikande outvecklat och underlägset. De beskrivs ofta som eviga och oföränderliga och har ofta något man som västerlänning bör frukta (exempelvis sjukdomar eller andra raser) eller bör ockupera. Said menade även att vanligt sätt att klassificera och förminska människor var genom begreppet ras, där människor delades in i olika raser vilka hade olika specifika nedsättande och rasistiska egenskaper vilka skulle förklara och legitimera icke-européers underlägsenhet.[63] Denna dikotomi var central för att legitimera den vita mannens överlägsenhet och kontrollera koloniserade områden.[64]

Saids teori har stött på nämnvärd kritik. Bland annat har Said fått kritik för att han antyder att uppdelningen i europeiska verk mellan ”vi” och ”dem” har varit mer eller mindre oföränderlig

[58] Graham Huggan, ”Introduction” i Graham Huggan (red.), *The Oxford handbook of Postcolonial studies*, Oxford: Oxford University Press 2013, s. 424.
[59] Said 2016, s. 63.
[60] Tosh 2011, 296–297.
[61] Said 2016, s. 179–180.
[62] Said 2016, s. 154–178.
[63] Hübinette 2002, s. 109; Ania Loomba, *Kolonialism/Postkolonialism: En introduktion till ett forskningsfält*, 2:a uppl., Hägersten: Tankekraft förlag 2005, s. 113; Tosh 2011, s. 298.
[64] Loomba 2005, s. 54; Robert J. C. Young*, Postcolonialism: A very short introduction*, Oxford: Oxford University Press 2020, s. 3.

från antiken fram till idag. Kritiker menar att de europeiska attityderna gentemot utomeuropéer har varierat stort genom historien och att Said slätar ut nyanserna genom att säga att européer alltid förminskar utomeuropéer.[65] Said har även kritiserats för att han nästan enbart studerar västerländsk litteratur. En del forskare menar att Said genom detta upprätthåller samma tematik som han försöker problematisera, nämligen att det är en skillnad mellan västvärlden och alla andra.[66] Genom denna kritik missförstås ofta Said. Han var ingen forskare om Orienten och lät därför begränsa sig inom de gränser han behärskade: engelskt och franskt språk samt deras beskrivningar av den värld han själv härstammade från.[67]

Said menade att detta sätt att beskriva människor inte görs medvetet, utan det beskriver vad människor ansåg som kunskap. Said beskrev det som att när västerländska personer tittar världen utanför så ser de inte världen så som den egentligen ser ut, utan snarare en spegelbild av sina egna fördomar gentemot omvärlden.[68] Utifrån Saids teori kan man därmed inte enbart säga att europeiska texter kommer att framställa andra kulturer på ett specifikt sätt, utan även förklara varför. Det forskningsläge som tidigare presenterats vittnar alla om en stereotypisk bild av Afrika som något annorlunda och mer underutvecklat än Europa, vilka därmed stämmer överens med Said teori. Utifrån Saids teori skulle förklaring till denna Afrikabild som framträder i forskningen bero på bilden manifesterar människors fördomar om Afrika. Förhållandevis få människor från västvärlden har någonsin varit i Afrika, varvid man vänder sig till en bokstavlig tolkning i litteratur, eller till källor som bekräftar ens egen uppfattning.[69] Graham Huggan, professor i postkoloniala litteraturstudier vid universitetet i Leeds, menar att Said fortfarande besitter det bästa teoretiska ramverket för att läsa västerländsk litteratur med en kritisk medvetenhet, vilket är centralt inom postkoloniala studier. Detta, menade Said, är inte samma sak som att visa solidaritet, vilket hade varit ett hot mot den neutrala forskningen.[70] Kritisk medvetenhet handlar om att vara medveten om att det som i västerländsk litteratur skrivs om en viss utomeuropeisk folkgrupp inte har skrivits av representanter för denna folkgrupp, utan av människor från västvärlden vilka inte beskriver sanningen.[71]

[65]Ania Loomba, *Colonialism/Postcolonialism*, 3:e uppl., New York: Routledge Taylor & Francis Group 2015, s. 64–65.
[66] Pallabi Chakravorty, ”The limits of orientalism: Classical Indian dance and the discourse of heritage”, i Chandreyee Niyogi (red.), *Reorienting Orientalism*, New Dehli: Sage Publications India 2006, s. 91.
[67] Said 2016, s. 8.
[68] Young 2020, s. 2.
[69] Said 2016, s. 179–180.
[70] Graham Huggan, ”General introduction”, i Graham Huggan (red.), *The Oxford Handbook of Postcolonial studies*, Oxford: Oxford University Press 2013, s. 10–11.
[71] Young 2020, s. 1–2.

Saids teori har blivit mycket inflytelserik och har idag närmast blivit en slags kolonial diskursanalys där målet är att kritiskt granska texter för att finna koloniala diskurser över fler områden än Orienten.[72] Baserat på den forskning som studerats under skrivandet av denna uppsats tycks Saids teori vara en populär teoretisk ansats. Dock tycks den främst användas inom forskning av Asien och Mellanöstern, trots att flera forskare vittnar om att Saids teori kan appliceras på alla beskrivningar av främmande kulturer i europeisk litteratur, inklusive Afrika.[73] Utifrån de aspekter som beskrivits i detta avsnitt anser jag Saids teori om Orientalism som en lämplig teori för denna uppsats.

1.8 Bakgrund: en översikt över Egyptens-, Etiopiens- och Liberias historia

Den tidigare forskning som presenterats vittnar om att Afrikas historia upptar en mycket liten del av läroböcker, såväl svenska som internationella läroböcker.[74] Afrikansk historia upptar även en försvinnande liten del de flesta historiekurser på högskolenivå. Av denna anledning finns en rimlighet i flera potentiella läsare av denna uppsats besitter förhållandevis få kunskaper om de undersökta ländernas historia. Innan uppslagsverkens beskrivningar av dessa länders historia kan redogöras följer därför här en kortare redogörelse över dessa länders historia. Ett tydligt fokus, dock inte uteslutande, läggs på de epoker vilka ligger till grund för denna undersökning: ca 300 f.Kr.-600 e.Kr. samt från 1800-talets början fram till ungefär 1950. Detta eftersom det nyaste av de uppslagsverk som undersöks skrev under sent 1950-tal, och kommer därav inte att behandla mer av historien. För att tillgodose att redogörelserna blir så neutrala som möjligt har minst två litterära verk används vid redogörelserna för varje land. För att säkerställa en mer neutral och forskningsbaserad redogörelse över ländernas historia utgår bakgrunden från litteratur vilken i sin tur utgår från forskning.

1.8.1 Egyptens historia

Egyptens dokumenterade historia är mycket lång. Landets historia sträcker sig så långt tillbaka att landet har spelat en betydande roll i människans historiska utveckling.[75] Egyptens historia är berömt för sina många faraoner, pyramider byggda av över två miljoner stenblock, och den förhållandevis höga status som kvinnor hade.[76] Under 300-talet före Kristus erövrades Egypten av Alexander den store. Alexanders erövring innebar en ny tid i Egyptens historia då många element från grekisk kultur anammades. Han grundade även staden Alexandria vilken under

[72] Loomba 2005, s. 53–54; Young 2020, s. 3.
[73] Loomba 2005, s. 53–55; Young 2020, s. 2–3; Tosh 2011, s. 296–297.
[74] Palmberg 2000, s. 54–56; Marmer et al. 2011, s. 1–3.
[75] Glenn E. Perry, *The history of Egypt*, Westport: Greenwood Press 2004, s. 19.
[76] Martin Meredith, *The fortunes of Africa: A 5000-year history of wealth, greed and endeavor*, New York: Public Affairs 2014, s. 6, 13–14.

flera århundraden blev en av världens mäktigaste städer. Efter Alexanders död styrdes Egypten av hans general Ptolemaios, vars dynasti sedan regerade landet. Så småningom erövrades Egypten av Romarriket. Egyptisk högkultur avstannade dock inte med de grekiska och romerska erövringarna. Roms kejsare kallade sig, precis som tidigare faraoner, söner till guden Amon. Den julianska kalendern, vilken ofta förknippas med Rom byggde på en egyptisk årsindelning[77], och egyptiskt vete exporterades och stod för 60% av hela Romarrikes förbrukning.[78] 600-talet efter Kristus markerar en brytningstid i Egyptens historia då det erövrades av det muslimska kalifatet, vilket långsamt ledde till att en ny egyptisk identitet uppstod influerad av arabisk kultur och islam.[79]

År 1798 anlände Napoleon till Egypten i förhoppning att följa Alexander den stores fotspår och erövra landet i ett försök att störa engelsmännens kommunikation med Indien. Detta inledde en ny epok i Egyptens historia då detta var startskottet för en lång europeisk dominans av Egypten. Fransmännen gav sig så småningom av, men deras erövringsförsök hade skapat ett maktvakuum i Egypten, vilket snabbt fylldes av Muhammed Ali.[80] Ali reformerade landet efter europeiskt mönster, bland annat genom reformer i skattesystemet, skolsystemet och sjukvården.[81] Alis sonson Ismail lät 1869 inviga suezkanalen, samt byggde järnvägar och anläggningar för elförsörjning. Dessa bekostade projekt resulterade i hög en nationell skuld till europeiska långivare. Ismails misslyckanden med att betala tillbaka skulderna gjorde att Egypten hamnade under allt större europeiskt, framför allt brittiskt inflytande. Britterna gjorde Egypten till ett de facto protektorat 1882.[82] Egypten blev officiellt självständigt 1922, men Storbritannien hade fortsatt starkt inflytande över bland annat försvaret och Sudan, vilket gemensamt ockuperades av Egypten och Storbritannien. Egypten gjorde sig helt fritt från Storbritannien 1952, vilket markerade slutet på en lång period av utländsk dominans och början på en ny era av självstyre och nationell återuppbyggnad.[83]

1.8.2 Etiopiens historia

Likt Egypten har Etiopien en mycket lång historia. Människorna som för länge sedan bodde i det vi idag kallar för Etiopien började redan tidigt med jordbruk. Bevis finns för att konsten att

[77] Perry 2004, s. 33–34.
[78] Meredith 2014, s. 41; McKey et al. 2012, s. 163.
[79] Perry 2004, s. 41.
[80] Perry 2004, s. 55–58.
[81] Meredith 2014, s. 202–206; McKey et al. 2012, s. 770.
[82] Meredith 2014, s. 309–315; Perry 2004, s. 68; McKey et al. 2012, s. 772–773.
[83] Perry 2004, s. 75, 89. Officiellt förblev Egypten en autonom region av det Osmanska riket fram till första världskrigets utbrott.

odla spred sig söderut från Egypten till Etiopien runt 4 500 f.Kr.[84] Etiopiens historia anses dock börja med kungariket Axum. Det Axumitiska riket var under dess storhetstid känt i hela världen, från Bysans till Kina, men blev i Europa bortglömt fram till 1700-talet.[85] Riket var en mäktig handelsnation med flera arkitektoniska under, och var som störst under 100-talet e.Kr. Flera funna grekiska inskriptioner och bevarade reseböcker vittnar om mångåriga handelskontakter och kulturella influenser från Grekland och Egypten. Under 300-talet infördes kristendom som statsreligion med starka band till den koptiska kyrkan i Egypten, vilket blev starten på den etiopisk-ortodoxa kyrkan som räknas som en av världens äldsta kristna församlingar. Under 600-talet började det Axumitiska riket att försvagas, troligen på grund av klimatförändringar och inbördes strider.[86]

Under Medeltiden kom den salomoniska dynastin till makten, vilken hävdade släktskap med den bibliska kung Salomon. Politiskt präglades perioden fram till 1800-talet av strider mot muslimska länder, kontakter med Europa från 1400-talet vilket ledde till konflikter när försök att införa katolicism misslyckades under 1600-talet, Oromofolket folkvandring in till Etiopien och politiska splittringar.[87] Till skillnad från flera andra afrikanska riken gick landet dock aldrig under för främmande makter. Landet enades under kejsare Tewodros II. 1896 besegrade etiopierna en invaderande italiensk armé vid Adwa. Detta tillsammans med kejsare Menelik II:s fördrag och diplomatiska relationer med andra europeiska makter bidrog till att Etiopien tillsammans med Liberia blev de enda afrikanska länderna att undgå europeisk kolonisation.[88] Försök att reformera landet efter europeiskt mönster infördes under början av 1900-talet. 1935 anfölls Etiopien åter av Italien, vilket fullbordade erövringen av landet 1936 och gjorde Etiopien till en del en större koloni.[89] Etiopien blev åter fritt 1941. 1974 avsattes den siste kejsaren Haile Selassie och landet blev republik.[90] Denna period markerade övergången från kejsardöme till en modern stat i ständig förändring.

1.8.3 Liberias historia

De första dokumenterade kontakterna mellan Europa och det som senare skulle bli Liberia skedde under 1450-talet då portugisiska sjöfarare skapade en mycket lönsam handel med peppar

[84] Paul B Henze, *Layers of time: A history of Ethiopia*, New York: Palgrave Macmillan 2000, s. 1, 10; McKay et al. 2012, s. 271; Harald G. Marcus, *A history of Ethiopia*, 2:a uppl., London: University of California Press 2002, s. 3.
[85] Henze 2000, s. 22–23.
[86] Henze 2000, s. 26–43; Marcus 2002, s. 10–11.
[87] Henze 2000, s. 56, 83–119; Marcus 2002, s. 17–47.
[88] Henze 2000, s. 133–143, 165–181; Marcus 2002, s. 91–103.
[89] Henze 2000, s. 202, 214–228; Marcus 2002, s. 104–146
[90] Henze 2000, s. 229, 282.

odlade i regionen. Pepparn kallades ”paradisets korn”, varvid Liberias kust blev känt som kornkusten.[91] Västra Afrika var under många år en viktig del av den så kallade triangelhandeln, men under 1800-talet avskaffades slaveriet i flera länder. Frågan vad som skulle hända med frigivna slavar i USA kan sägas vara startskottet för Liberias historia. År 1822 satte en amerikansk organisation, American Colonization Society, upp en koloni längs kusten i Västafrika vilken fick namnet Liberia. Organisationen ville att frigivna slavar skulle få kolonialisera ett eget område i Afrika och grunda sin egen stat, snarare än att bli integrerade medborgare i USA.[92] Under två decennier emigrerade omkring 5000 frigivna slavar till Liberia och 1847 erkändes Liberia självständigt med en författning inspirerad av USA. I det nya landet var det dock en tydlig klasskillnad och segregation mellan de som emigrerat från USA (och deras släktningar) å ena sidan, och ursprungsbefolkningen å andra sidan. Immigranterna såg ned på ursprungsbefolkningen och gjorde sig själva till den nya härskarklassen.[93] Liberia och Etiopien undslapp europeisk kolonisation, vilket särskiljer dem från övriga Afrika. I början av 1900-talet var Liberia dock att betrakta som en amerikansk lydstat då dess betydande gummiodling kontrollerades av ett amerikanskt företag. Immigranternas maktmonopol bestod fram till 1980. Efter detta började en ny era av politisk förändring och strävan efter nationell enighet.[94]

[91] Meredith 2014, s. 97.
[92] McKay et al. 2012, s. 752.
[93] Meredith 2014, s. 194.
[94] Meredith 2014, s. 527, 642; McKey et al. 2012, s. 757.

2. Resultat

I detta avsnitt kommer undersökningens resultat att redovisas. Redogörelserna görs först utifrån hur uppslagsverken beskriver ländernas respektive befolkning. Därefter redogörs för den bild uppslagsverken ger av ländernas historia.

2.1 Skildringar av ländernas befolkning

Nedan följer en redogörelse över hur uppslagsverken skildrar ländernas befolkning.

2.1.1 Uppdelad och rangordnad befolkning

Etiopiens befolkning delas in i olika kategorier i samtliga uppslagsverk. Dessa kategorier är ofta hieratiska och delar in människor i olika grupper: abessinier, oromo, somalier och judar. Den första upplagan av *Nordisk familjebok* från 1876 är mycket kritisk till denna mångfald och menar att ”[d]ess befolkning utgör en fullständig etnologisk profkarta”.[95] Störst fokus läggs på dessa nämnda grupper, men samtliga uppslagsverk nämner att det även finns andra folkgrupper i landet. Dessa folkgrupper beskrivs dock mycket kort och nedlåtande. Exempelvis skriver *Nordisk familjebok* följande: ”[d]essutom finnas i Abessinien flere andra, mindre betydande folkstammar”.[96] *Svensk uppslagsbok* från 1958 avger en liknande bild av dessa grupper som mindre betydelsefulla, då det står att ”Etiopien bebos ytterligare av ett stort antal övervägande primitiva stammar…”.[97] Därmed framträder i uppslagsverken nedlåtande bild av de människor i Etiopien som inte tillhör någon av tidigare nämnda folkgrupper.

Liknande uppdelningar kan även ses i uppslagsverkens bild av Egyptens och Liberias befolkning. Människorna i Egypten delas in i grupper som fellaher, kopter, araber och européer. Den förstnämnda gruppen beskrivs i alla uppslagsverk vara en annan term för bönder och beskrivs i samtliga uppslagsverk utgöra en klar majoritet av befolkningen. Till skillnad från Etiopien kritiseras inte att flera grupper existerar inom landet, i de äldsta uppslagsverken. Möjligen beror detta på att uppslagsverken ger en bild av att dessa grupper visserligen interagerar med varandra, men att de lever förhållandevis åtskilt. *Bonniers konversationslexikon* från 1923 skriver exempelvis att: ”[h]uvudmassan av Egyptens befolkning utgöres av fellaher […] på landsbyggden och kopter […] i städerna […], beduiner i Libyska öknen. Bofasta araber finns i mängd i städerna”.[98]

[95] *Nordisk Familjebok*, band 1, ”Abessinien”, Stockholm: Gerandts boktryckeri 1876, s. 40.
[96] *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1876, s. 41.
[97] *Svensk uppslagsbok*, 2:a uppl., band 8, ”Etiopien”, Malmö: Förlagshuset Norden 1958, s. 1071.
[98] *Bonniers konversationslexikon*, band 3, ”Egypten”, Stockholm: Bonniers boktryckeri 1923, s. 745.

Även Liberias befolkning delas in olika grupper. Denna uppdelning är dock av än mer strikt karaktär än rangordningen av Etiopiens och Egyptens befolkning. Samtliga uppslagsverk delar in Liberias befolkning i civiliserade respektive ociviliserade. *Bonniers konversationslexikon* från 1925 skriver exempelvis: ”[Liberia har] 1,5-2 miljoner invånare, därav cirka 50 000 civiliserade”.[99] Första upplagan av *Nordisk familjebok* från 1885 gör blott denna distinktion, medan övriga uppslagsverk delar in befolkningen i tre grupper: civiliserade vilka härstammar från USA; civiliserade vilka härstammar från vad som kallas infödingar, men som har civiliserats; och slutligen ociviliserade.[100] *Åhlén & söners uppslagsbok* från 1932 beskriver dock hur de amerikaättlingarna ”…ej fullständigt underlagt sig stammarna i det inre [av landet]”.[101] Samtliga uppslagsverk berättar en uppskattad siffra gällande Liberias befolkning, där fem av sex uppslagsverk sedan nämner en klar civiliserad minoritet, vilken beskrivs ligga mellan 18 000 och 60 000 invånare.

Utöver att dela in ländernas befolkning i olika grupper kan latent i alla uppslagsverk en särskild rangordning upptäckas bland dessa uppdelade människor. Denna rangordning framträder inte i det manifesta innehållet, det vill säga i direkta ord, utan framträder latent mellan raderna. Abessinierna står högst i rangordningen gällande beskrivningarna av Etiopien. Fellaher och/eller kopter värderas högst i Egypten, med undantag för europeiska invandrare. I uppslagsverkens skildringar av Liberias befolkning står de så kallade civiliserade i högre rangordning än de ociviliserade. Abessinierna beskrivs i alla uppslagsverk utgöras av Amhara- och Tigre-folken, vilka skiljer sig från andra folkgrupper i Etiopien. I *Bonniers konversationslexikon* från 1922 skrivs exempelvis att ”[d]e lägsta klasserna utgörs agua av hamitiskt ursprung […] [abessinierna är] ett semitiskt folk, som är den härskande klassen.”[102] En liknande uppdelning görs i alla uppslagsverk, vilken vittnar om en bild där de så kallade abessinierna ses som något annorlunda gentemot andra folkgrupper i Etiopien. Abessinierna framstår latent som den enda folkgruppen som är någorlunda civiliserad då de beskrivs som kristna, bofasta och de enda folk som haft kontakter med omvärlden. Detta kan jämföras med exempelvis Oromofolket, som i alla uppslagsverk kallas för en term som idag kan anses vara nedsättande, och som beskrivs i termer som hedningar och nomader. Liknande framställningar

[99] *Bonniers konversationslexikon*, band 7, ”Liberia”, Stockholms: Bonniers boktryckeri 1925, s. 473
[100] *Nordisk Familjebok*, band 9, ”Liberia”, Stockholm: Gerandts boktryckeri 1885, s. 1205; *Nordisk Familjebok*, 2:a uppl., band 16, ”Liberia”, Stockholm: Iduns Kungl. Hofbokstryckeri 1912, s. 352; *Bonniers konversationslexikon*, ”Liberia”, 1925, s. 472; *Nordisk Familjebok*, 4:e uppl., band 13, Malmö: Förlagshuset Norden 1956, s. 648; *Svensk uppslagsbok*, 2:a uppl., band 18, ”Liberia”, Malmö: Förlagshuset Norden 1959, s. 24.
[101] *Åhlén & söners uppslagsbok*, ”Liberia”, 1956, s. 3957.
[102] *Bonniers konversationslexikon*, ”Abessinien”, 1922, s. 18.

ges även av andra folkgrupper, exempelvis somalier.[103] Distinktion mellan abessinierna och andra folkslag blir särskilt tydlig i en illustration vilken förekommer i både *Nordisk familjebok* från 1952 och *Svensk uppslagsbok* från 1959. Illustrationen föreställer två porträtt, sida vid sida, av flickor från Etiopien vilka tillhör Oromo- respektive Amharafolket. Flickan av Oromofolket tittar bort från kameran ned i marken, med rastaflätor i håret och enkla tygstycken till kläder. Flickan från Amharafolket tittar in kameran med allvarlig blick, städat hår och kläder vilka liknar kläder som bärs av européer.[104] Uppslagsverkens skildring av Etiopiens befolkning stämmer därmed överens med den historiska indelning som Marzagora finner där Amhara- och Tigrefolket beskrivs som något annorlunda från övriga folkgrupper i landet, eftersom dessa menade sig vara civiliserade kristna medan övriga folkgrupper var ociviliserade hedningar.[105] Den dikotomi som Marzagora finner inom Etiopiens gränser kan därmed även upptäckas i svenska uppslagsverk och är därmed inte exklusiva inom den traditionella etiopiska indelningen av människor.

Beskrivningar av liknande karaktär framkommer även i uppslagsverkens skildringar av Liberia. Likt abessinierna görs en dikotomi mellan å ena Liberias civiliserade människor, vilka härstammar från frigivna amerikanska slavar, och alla andra människor i landet å andra sidan. Därmed går uppslagsverkens författare ett steg längre än vid beskrivningarna av abessinierna. Till skillnad från abessinierna, vilka endast mellan raderna (latent) framställdes som de mest civiliserade, framträder i beskrivningarna av Liberias befolkning en uppdelning mellan civiliserade och ociviliserade även i det manifesta innehållet, eftersom uppdelningen sker ordagrant i texterna. I *Nordisk familjebok* från 1956 står det exempelvis: ”60 000 [svarta] betecknas som civiliserade, och av dem anses 12 000 – 20 000 härstamma från Amerika”.[106] Amerikaättlingarna beskrivs ha lyckats civilisera ytterligare några tusen urinvånare i landet. Distinktionen mellan de så kallade civiliserade och ociviliserade görs även baserat på religion. *Åhlén & söners uppslagsbok* från 1932 skriver exempelvis: ”De civiliserade äro kristna, de övriga hedningar eller [muslimer]”.[107] Den ociviliserade befolkningen beskrivs leva avskilt i flera olika stammar vilka i flera fall är vilda och endast i vissa fall är bofasta.[108] Dessa beskrivningar liknar således den Afrikabild som Ajagán-Lester finner i svenska texter från 1700- och tidigt 1800-tal, där en distinktion görs mellan det kristna och civiliserade Europa och

[103] *Nordisk Familjebok*, ”Etiopien”, 1952, s. 913.
[104] *Nordisk Familjebok*, 4:e uppl., band 6, ”Etiopien”, Malmö: Förlagshuset Norden 1952, s. 913.
[105] Marzagora 2013, s. 3–17.
[106] *Nordisk Familjebok*, ”Liberia”, 1956, s. 648.
[107] *Åhlén & söners uppslagsbok*, ”Liberia”, 1932, s. 3957.
[108] *Nordisk Familjebok*, ”Liberia”, 1885, s. 1205; *Bonniers konversationslexikon*, ”Liberia”, 1925, s. 472.

det hedniska Afrika fullt med ociviliserade vildar.[109] I uppslagsverken har dock denna distinktion flyttats från att gälla mellan européer och afrikaner, till att gälla mellan människor inom Liberias gränser.

Även Egyptens befolkning rangordnas. Fellaher och kopter beskrivs som de grupper som står högst i rang. Dock med undantag för européer vilka beskrivs ha bosatt sig i Egypten för att modernisera landet genom att agera som rådgivare åt kungen, grunda sjukhus och utveckla utbildningsväsendet.[110] Uppslagsverken skildrar fellaher och kopter i högst rang med anledning av att de i böckerna anses vara ättlingar till de gamla egyptierna. De kristna kopterna värderas än högre med anledning av att de beskrivs ha bevarat sin härkomst på ett bättre sätt, vilket *Nordisk familjebok* från 1952 beskriver detta på följande sätt: ”[h]uvudmassan av befolkningen utgöres av ättlingar till de gamla egyptierna, ehuru uppblandade med olika folkelement som från söder och öster trängt in i landet […] de renaste egyptierna är kopterna […] Lantbefolkningen, fellaherna, mer uppblandad med erövrarna”.[111] Latent, mellan raderna, framträder därmed en uppdelning av Egyptens befolkning baserat på religion där en kristen folkgrupp värderas högre än muslimska grupper, trots att de beskrivs ha samma ursprung. Denna typ av uppdelning är enligt Said mycket vanlig inom skrifter med orientalisk tendens, eftersom muslimer länge sågs ned på som människor som missförstått Guds budskap.[112] Trots att uppslagsverken värderar kopterna högst bland Egyptens befolkning ses de inte som adekvata människor på samma sätt som européer. *Nordisk familjebok* från både 1881 och 1907 skriver nämligen att: ”[l]ika varma och passionerade som muslimin äro i sin gudsdyrkan, lika slöa och loja äro kopterna.”[113] Att uppslagsverken värderar kristna högst i alla tre länder kan ha sin förklaring i Saids teori om orientalism. I Saids bok *Orientalism* framkommer nämligen att Orienten beskrivs som ociviliserat delvis på grund av andra religiösa trosföreställningar än kristna. Orientens förfall beskrivs exempelvis ofta ha inletts i samband med spridningen av islam eftersom den ansågs sprida en falsk lära vilket ledde till att människor började leva på vad man ansåg var ett ociviliserat sätt.[114] Av denna anledning kopplas därför icke-kristna trosföreställningar i uppslagsverken som något ociviliserat.

[109] Ajagán-Lester 2000, s. 49–65.
[110] *Nordisk Familjebok*, band 4, ”Egypten”, Stockholm: Gerandts boktryckeri 1881, 216; *Nordisk Familjebok*, 2:a uppl., band 6, ”Egypten”, Stockholm: Iduns Kungl. Hofbokstryckeri 1907, s. 1466; *Nordisk Familjebok*, 4:e uppl., band 6, ”Egypten”, Malmö: Förlagshuset Norden 1952, s. 310; *Svensk uppslagsbok*, 2:a uppl., band 8, ”Egypten”, Malmö: Förlagshuset Norden 1958, s. 42-43.
[111] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1952, s. 310.
[112] Said 2016, s. 141.
[113] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1881; s. 215; *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1907, s. 1465.
[114] Said 2016, s. 36–42.

2.1.2 Indelning av människor i raser

Beskrivningarna av folken i Etiopien skiljer sig till stor del från beskrivningarna av Egyptens och Liberias befolkning i bemärkelsen att Etiopiens folkgrupper delas i olika raser på ett mer kategoriskt sätt. Här kan märkas en viss brytning mellan uppslagsverk skrivna före- och efter andra världskriget. I äldre uppslagsverk delas Etiopiens befolkning i två huvudraser: semiter och hamiter, vilka sedan delas in flera mindre undergrupper. Uppslagsverk skrivna efter andra världskriget delar in befolkningen i människor i flera raser vilka listas i en tabell. Dessa grupper kan snarast liknas vid folkgrupper, även om de kallas för raser. Huvudraserna nämns då inte alls, utan i framträder i beskrivningar av exempelvis etiopisk- och somalisk ras.[115]

I de äldsta uppslagsverken, skrivna under slutet av 1800-talet respektive tidigt 1900-tal, förekommer även förhållandevis detaljerade beskrivningar av fysiska egenskaper som människor i Etiopien sägs besitta. *Nordisk familjebok* från 1876 skriver exempelvis hur abessinier ha ovala ansikten och fattig skäggväxt, medan oromo beskrivs ha runda ansikten och tjocka läppar.[116] Beskrivningar av detta slag är unika för Etiopien då beskrivningar av fysiska egenskaper inte förekommer alls gällande Egyptens och Liberias befolkning. Vidare bör även åter poängteras att sådana beskrivningar endast framträder i de äldsta uppslagsverken, skrivna under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, och är därmed inte lika tydligt framträdande som i Ericssons- och Ajagán-Lesters undersökningar där uppdelningar av människor baserat på fysiska egenskaper framträdde mer konsekvent genom hela eller större delen av undersökningsperioden. Att alla uppslagsverk delar in människor i raser är en viktig likhet med vad Ericsson finner i sin undersökning, då den kategori som Ericsson finner där uppslagsverk tar avstånd från att dela in människor i raser framträder först under 1980-talet.[117] Därmed kan uppslagsverkens användning av rasbegrepp ses som en återspegling av den tid då de skrevs. Att uppslagsverk delar in människor i olika raser är inte något unikt för Etiopien, det framträder även Hübinettes forskning av bilden Korea i svenska uppslagsverk.[118] Rasbegreppet framträder även i uppslagsverkens beskrivningar av Liberias befolkning, dock i betydligt lägre omfattning. *Nordisk Familjebok* och *Svensk uppslagsbok*, från 1956 respektive 1959, väljer att gestalta detta i samma enda mening: ”[m]ed undantag för några hundra européer och amerikaner är befolkningen av afrikansk ras”[119], medan *Åhlén & söner* från 1932 menar att huvuddelen av

[115] *Nordisk Familjebok*, ”Etiopien” 1952, s. 912.
[116] *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1876, s. 41; *Nordisk Familjebok*, 2:a uppl., band 1, ”Abessinien”, Stockholm: Iduns Kungl. Hofbokstryckeri 1904, s. 42–43.
[117] Ericsson 2022, s. 165–166; Ajagán-Lester, 2000, s. 79–119.
[118] Hübinette 2002, s. 103–104.
[119] *Nordisk Familjebok*, ”Liberia”, 1956, s. 648; *Svensk uppslagsbok*, ”Liberia”, 1959, s. 24.

befolkningen tillhör sudanesisk ras.[120] I skildringarna av Egypten framträder inte någon rasindelning, varken manifest eller latent.

2.1.3 Beskrivningar av hur människor lever

Gällande hur människor lever framträder i uppslagsverken en bild vilken har många likheter med den bild av Orienten som Said beskriver, där människorna beskrivs som något annorlunda och vilka bor i ett mystiskt och bibliskt land. Said menade nämligen att beskrivningar av Orienten utifrån bibliska teman var vanligt under lång tid, eftersom Orienten länge var synonymt med Bibelns länder.[121] Dessa tendenser som Said beskriver kan även märkas av i de äldsta uppslagsverkens skildring av Egypten, där bibliska berättelser förekommer. *Nordisk familjebok* från 1881 talar om att egyptierna förr kallade landet för Chemi, varefter författaren skriver ”[n]amnet Chemi sammanställes ofta med den hebreiska folktaflans Cham, Noahs tredje son […] i den bibliska urkunden angives dock Chams son Misrajim som stamfader för egyptierna”.[122] Detta är ett tydligt tecken på vad Said menade var utmärkande med Orientalismen: att information om ett land eller kultur ofta hämtas från bibeln. Egypten framställs också som ett exotiskt land där människor en gång har haft exotiska djur som gaseller som husdjur och att människor odlar exotiska växter i sina trädgårdar, så som sockerrör, senap och peppar.[123] Detta kan, utifrån Saids teori, ses som exempel på att människor i Europa exotifierar Orienten som en mystisk och distinkt annorlunda plats.

En annan aspekt av Saids teori som kan märkas av i uppslagsverken är att alla tre länder i allmänhet, och Egypten i synnerhet, bör domineras för att kunna utvecklas.[124] Said beskriver hur européer framställde sig själva som att de visste bättre än människor från andra kulturer och att det därför var deras rätt och skyldighet att ta kontroll över andra områden för att modernisera och civilisera.[125] I uppslagsverken märks denna tematik av genom beskrivningar av hur människor i Egypten lever ett mycket hårt liv, men att situationen succesivt har blivit bättre sedan engelsmännen tog över kontrollen. De äldsta uppslagsverken beskriver hur människor lever som livegna bönder under den förrädiska Muhammed Alis dynasti, men att situationen succesivt blivit bättre sedan européerna kom och hjälpte till. *Nordisk familjebok* från 1907

[120] *Åhlén & söners uppslagsbok*, band 8, ”Liberia”, Stockholm: Åhlén & söners förlag 1932, s. 3957. Observera att termen sudanesisk ras inte används i uppslagsverket, utan har här skrivits om till ett mindre stötande begrepp.
[121] Said 2016, s. 67.
[122] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1881; s. 211.
[123] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1881; s. 211, 215; *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1907, s. 1460, 1464.
[124] Tosh 2011, s. 296.
[125] Said 2016, s. 101–110.

beskriver hur människor lever ”…ett uselt och eländigt liv, särskilt i städerna och byarna”[126], där den europeiske besökaren kan förvänta sig att se ett enformigt land vilket inte erbjuder mer än en inblick i orientaliskt liv. *Bonniers konversationslexikon* från 1923 skriver att egyptierna är konservativa och envist hänger kvar vid sina förfäders vanföreställningar.[127] Tack vare detta konstaterar ett annat uppslagsverk: ”Trots ett betydande uppsving [sedan britterna koloniserade Egypten], som främst kommit de besuttna till godo, är Egypten alltjämt ett efterblivet land”.[128] Därmed ges en bild av det brittiska styret har gjort mycket för att modernisera landet, men att så fort den engelska dominansen upphör hamnar landet åter i förfall. Två uppslagsverk, *Nordisk familjebok* från 1952 och *Svensk uppslagsbok* från 1958, illustrerar denna bild av Egypten som ett primitivt land genom att visa en bild på en man som hjälp av en träplog som dras av två oxar plöjer en åker. Ett av dessa uppslagsverk kompletterar bilden med följande bildtext: ”[b]önderna plöja med samma slags träplogar som deras förfäder för flera tusen år sedan”.[129] Uppslagsverkens bild av hur egyptierna lever stämmer därmed väl överens med Saids teori om orientalism där europeisk civilisation uppfattas som något mäktigt och modernt, medan andra civilisationer uppfattas som något besegrat och avlägset, i både geografisk- och teknologisk mening.[130]

Uppslagsverkens beskrivningar av människor i Etiopien och Liberia uppvisar flera likheter med de beskrivningar av koreaner vilka framträder i Hübinettes undersökning. Likt vad Hübinette finner så beskrivs vissa människor som infödingar, samt hur länderna saknar både infrastruktur och industri.[131] Människor i de respektive länderna beskrivs och/eller illustreras bo i små hyddor byggda av lera eller kogödsel med grästak, där människor lever som jordbrukare, nomader eller som vildar. *Svensk uppslagsbok* från 1959 visar illustrationer på hur sådana hyddor ser i ut i respektive land. I illustrationen för Liberia kallas hyddorna ”infödingshyddor” och bilden visar även kvinnor och barn vilka antingen är nakna eller har kläderna på huvudet.[132] Detta vittnar om en Afrikabild vilken liknar den som beskrivs av Wa’Njogu, där det moderna Afrika och människor från Afrika framställs som mindre civiliserade och underlägset Europa.[133] Att samma bild av Afrika framträder i de undersökta uppslagsverken vittnar därmed om att den bild

[126] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1907, s. 1463.
[127] *Bonniers konversationslexikon*, ”Egypten”, 1923, s. 748.
[128] *Svensk uppslagsbok*, ”Egypten”, 1958, s. 43.
[129] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1952, bildsida mellan sida 320 och 321.
[130] Said 2016, s. 134.
[131] Hübinette 2002, s. 103.
[132] *Svensk uppslagsbok*, ”Etiopien”, 1958, s. 1071; *Svensk uppslagsbok*, ”Liberia”, 1959, bildsida mellan sida 24 och 25.
[133] Wa’Njogu, 2009, s. 77.

av Afrika som Wa'Njogu finner inte har uppstått i modern tid. Uppslagsverken beskriver hur endast en-, respektive tre städer finns i dessa länder och till skillnad från Egypten vittnar uppslagsverken om att det inte existerar någon industri i länderna. Senare uppslagsverk beskriver hur Etiopiens dåvarande kejsare Haile Selassie försöker införa diverse reformer med europeisk hjälp för att göra befolkningens levnadsvillkor bättre, men att han hämmas av befolkningen i huvudstaden vilka fortfarande står på en låg civilisationsnivå.[134]

Abessinierna vilka, som tidigare nämnts, beskrivs som de mest civiliserade i landet framställs ändock som något annorlunda och lägre stående än européer. Att europeisk litteratur beskriver icke-européer som något annorlunda och lägre stående eller primitivt är en av Saids huvudpoänger och görs, om än omedvetet, i syfte att tala ned om främmande kulturer för att legitimera den egna, i detta fall svenska-, kulturens överlägsenhet.[135] I uppslagsverkens bild av Etiopien blir denna tendens särskilt tydlig eftersom det uttryckligen skrivs i de två äldsta uppslagsverken, *Nordisk Familjebok* från 1876 respektive 1904, att etiopierna har dålig eller saknar moral, eller som den första upplagan av *Nordisk familjebok* beskriver det: ”Deras moral präglas av de mörkaste färger.”[136] Vidare menar tre uppslagsverk att abessinierna aldrig utvecklat något eget kulturliv, där *Svensk uppslagsbok* från 1958 menar att den etiopiska kulturen är importerad från de migranter vilka under antiken flyttade från södra Arabien, medan de första två upplagorna av *Nordisk familjebok*, från 1876 respektive 1904, nöjer sig med att konstatera: ”…och till ett verkligt kulturliv hafva de häller aldrig förmått lyfta sig”.[137] I *Nordisk familjebok* kan man därmed se liknande förändringar som Hübinette finner i sin undersökning gällande språkets struktur över tid. Likt vad Hübinette finner i skildringarna av Korea kan man se hur språket blir mer neutralt där innehållet genomgår förhållandevis få förändringar, men där de mest värdeladdade ordvalen, så som total avsaknad av moral, tas bort.[138] Etiopiens forna storhetstid under Axum beskrivs endast ha varit möjlig genom kontakter med- eller genom invandring från södra Arabien. Detta indikerar ett synsätt där människor infödda i Afrika är inkapabla att grunda och administrera mäktiga riken.

En liknande bild kan även upptäckas i gestaltningarna av Liberia. Samtliga uppslagsverk beskriver Liberia som en misslyckad stat till följd av underutvecklat näringsliv, vilket i sin tur

[134] *Åhlén & söners uppslagsbok*, band 1, ”Abessinien”, Stockholm: Åhlén & söners förlag 1931, s. 15; *Nordisk Familjebok*, ”Etiopien”, 1952, s. 917; *Svensk uppslagsbok*, ”Etiopien”, 1958, s. 1078.
[135] Said 2016, s. 133–134.
[136] *Bonniers konversationslexikon*, ”Abessinien”, 1922, s. 18; *Nordisk Familjebok* 1904, s. 43; *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1876, s. 41.
[137] *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1876, s. 41.
[138] Hübinette 2002, s. 105–106.

beror på en för låg invandring från USA. *Bonniers konversationslexikon* från 1925 skriver att landet har gott om resurser, vilken befolkningen har varit oförmögen att ta vara på.[139] *Nordisk familjebok* från 1912 går ett steg längre och menar att ”…odlingen försummas […] den inhemska kaffeodlingen skötes så illa, att produkten blir ringa och underhaltig.”[140] Även om Liberia, till skillnad från Axum, inte beskrivs som ett mäktigt rike så framträder även här en bild av att afrikaner är oförmögna att leda ett land på ett framgångsrikt sätt. Utifrån Saids teori bör man kunna relatera detta sätt att tala om människor inte görs med en tydlig anti-afrikansk agenda, utan ska snarare ses som en spegelbild av vanliga fördomar gentemot främmande kulturer. Said menade att européerna inte beskrev världen så som den verkligen såg ut, utan så som de trodde att den såg ut i sina fördomar. Saids ansats att människor letar efter källor vilka bekräftar dessa fördomar,[141] kan även förklara varför *Nordisk familjebok* från 1952 väljer att skriva att människorna i Etiopien är boskapsskötare, och illustrera texten med en bild på en man och en kvinna som mjölkar en ko.[142] Även *Åhlén & söners uppslagsbok* från 1931 ger en liknande bild. De beskriver människor i Etiopien som nomadiserade herdar som bedriver boskapsskötsel och där det gamla levnadssättet ännu inte ersatts av industri.[143] I relation till Saids teori kan denna bild av länderna ses som ett resultat av rådande föreställningar, där författarna har använt sig av källor vilka bekräftar dessa föreställningar.

2.1.4 Beskrivningar av människors religiösa uppfattningar

Ett annat tema, vilket kan förklaras utifrån Saids teori är uppslagsverkens skildringar av ländernas religioner, i synnerhet den etiopisk ortodoxa kyrkan. Flera uppslagsverk ger en bild av att etiopierna visserligen är kristna och beundras av att landet har varit kristet väldigt länge, men att de följer kristendomen på fel sätt. *Bonniers konversationslexikon* från 1922 skriver att ”abessinierna äro till namnet kristna…”[144], upplaga ett och två av *Nordisk Familjebok*, från 1876 respektive 1904, beskriver hur europeisk missionsverksamhet sedan länge pågått i Etiopien, samt att européer har översatt bibeln men inte har lyckats omvända människor eftersom de inte kan läsa.[145] Två uppslagsverk lyfter att människor av lägre klasser vid sidan av kristendom även tror på ankult. Det nämns även att den etiopiska kyrkan har hämtat inslag från andra religioner, att flera missionsförsök har gjorts och fortsätter att göras, samt att kejsare

[139] *Bonniers konversationslexikon*, ”Liberia”, 1925, s. 472.
[140] *Nordisk Familjebok*, ”Liberia”, 1912, s. 352–353.
[141] Said 2016, s. 179–180.
[142] *Nordisk Familjebok*, ”Etiopien”, 1952, s. 913–914.
[143] *Åhlén & söners uppslagsbok*, band 1, ”Abessinien”, Stockholm: Åhlén & söners förlag 1931, s. 14.
[144] *Bonniers konversationslexikon*, ”Abessinien”, 1922, s. 18
[145] *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1876, s. 41; *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1904, s. 43; *Nordisk Familjebok*, ”Etiopien”, 1952, Bildsida mellan sida 916 och 917.

Haile Selassie vädjar omvärlden om missionärer.[146] I Sverige, vilket historiskt är präglat av kristendom, skulle den gemensamma religionen kunna framställas som något som läsaren kan känna sig bekant med och som kan väcka en viss känsla av samtillhörighet. Istället framställs den gemensamma kristna tron som en vattendelare. Utifrån Saids teori har detta sin förklaring i europeiska texters behov att skapa en dikotomi mellan ett ”vi” och ett ”dem” genom att framställa icke-européer som något mystiskt, annorlunda eller bakåtsträvande. Som tidigare nämnts menade Said att detta inte görs medvetet. Utifrån Saids teori har författarna därmed inte någon tydlig anti-etiopisk avsikt. Den bild av den etiopisk ortodoxa kyrkan som framträder i uppslagsverken kan sägas avspegla en undermedveten känsla av religiös överlägsenhet hos författaren och den potentiella läsaren.

2.2 Skildringar av ländernas historia

Nedan följer en redogörelse över uppslagsverkens bild av ländernas historia.

2.2.1 Beundran över Egyptens och Etiopiens äldre historia

Om man tittar på uppslagsverkens skildringar av det egyptiska och etiopiska samhället för cirka 2000 år sedan kan man märka en stor fascination för de båda ländernas äldre historia. Enligt Said är detta inte något unikt, utan tvärtom väldigt vanligt. Said menade nämligen att det i orientaliska texter förekommer ord och formuleringar vilka indikerar att länderna i Orienten har en storslagen äldre historia, men att länderna sedan hamnat i förfall där de beskrivs befinna sig även i modern tid.[147] Utifrån Saids teori är en trolig anledning till denna tematiks förekomst att författarna vill visa på hur egyptierna, respektive etiopierna, har låtit sitt land förfalla till något allt mindre signifikant och underlägset europeiska länder. Denna bild av Egypten stämmer även väl in med den tematik, vilken Said beskriver var vanligt förekommande i orientalistiska texter, där Europa framställs som något modernt och utvecklat medan Orienten framställs som något avlägset från läsaren och vars storhetstid sedan länge har passerat.[148] Uppslagsverkens skildringar av ländernas historia följer nämligen ett mönster där den tidiga historien romantiseras och glorifieras, till att sedan framställa länderna som förfallna och som nu med europeisk eller amerikansk hjälp försöker att modernisera.

2.2.2 Egypten under Ptolemaios dynasti och som romersk provins

Egyptens historia under denna tid tar avstamp i den dynasti vilken grundades av Ptolemaios, vilken *Bonniers konversationslexikon* från 1923 kallar för en av Alexander den stores mest

[146] *Nordisk Familjebok*, ”Etiopien”, 1952, s. 915; *Svensk uppslagsbok*, ”Etiopien”, 1958, s. 1081–1082.
[147] Said 2016, s. 132–137.
[148] Said 2016, s. 134.

skickliga generaler.[149] Ett undantag kan dock göras för *Åhlén & söners uppslagsbok*, från 1932, vilka redogör för denna tidsperiod i endast två meningar, där det konstateras att Egypten först erövrades av Alexander den store och sedan av Romarriket.[150] Övriga uppslagsverk är eniga i en beundran för Ptolemaios vilken beskrivs som en mycket skicklig härskare. *Svensk uppslagsbok* skriver om Ptolemaios lysande dynasti, med lysande härskare och drottningar vilka ansågs vara de vackraste kvinnorna i världen.[151] Flera uppslagsverk talar om att Ptolemaios dynasti höjde Egyptens glans så att det åter blev en ledande världsmakt, där Egypten beskrivs som det bäst styrda riket i världen och med Alexandria som ledande världsmetropol.[152] Därmed framträder en liknande bild av Egyptens historia som Palmberg fann i sin undersökning. Även Palmberg finner en bild av det antika Egypten som ett mäktigt rike med starka band till Grekland och Rom.[153] Därmed är uppslagsverkens bild av det antika Egypten inte särskilt unik.

En intressant skillnad kan dock upptäckas gentemot beskrivningen av det (då) moderna Egyptens befolkning. Som tidigare nämnts ses där det europeiska inflytandet som något positivt då européerna bland annat grundat nya skolor. I beskrivningarna av det gamla Egyptens historia framkommer dock en bild mellan raderna där det europeiska inflytandet framställs, i form av hellenismen, som något problematiskt. Europeiskt inflytande ses som något som hämmade egyptisk kultur. I de två äldsta upplagorna av *Nordisk familjebok*, från 1881 respektive 1907, beskriver författarna denna del av Egyptens historia på följande sätt:

> Landet ingrep då ännu en gång på ett glänsande sätt i verldskulturens gång, dock icke längre med stöd af sin egen nationella kraft, utan med främlingars hjälp. Den inhemska religionen och dess bruk tolererades […] Men det gamla Egypten var ej mer […] Väl hade den nationella konsten, särskildt arkitekturen, att glädja sig åt ett fortsatt lif, men liksom allt annat blef den starkt påverkad af det främmande och förlorade i många afseenden sin egendomliga färg.[154]

Ur citatet går att upptäcka en problematik gentemot det europeiska inflytandet som Ptolemaios dynasti beskrivs införa. I den fjärde upplagan av *Nordisk familjebok* från 1952 tas denna

[149] *Bonniers konversationslexikon*, ”Egypten”, 1923, s. 758.
[150] *Åhlén & söners uppslagsbok*, band 4, ”Egypten”, Stockholm: Åhlén & söners förlag 1932, s. 1677.
[151] *Svensk uppslagsbok*, ”Egypten”, 1958, s. 31–32.
[152] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1881, s. 231; *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1907, s. 1484; *Bonniers konversationslexikon*, ”Egypten”, 1923, s. 758.
[153] Palmberg 2000, s. 42-45.
[154] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1881, s. 231; *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1907, s. 1484.

problematik ett steg längre där man skriver: ”…att egyptierna nu betraktades som en mindervärdig ras i sitt eget land […] Den inhemska kulturen, som länge mödosamt kämpat den hellenistiska, dukade slutligen fullständigt under för den segrande kristendomen.”[155] Därmed framträder en bild där europeiska inflytande och kristendomen blev dödsstöten för den antika egyptiska kulturen och religionen. Övriga uppslagsverk nämner inte denna problematik med det europeiska inflytandet på ett lika tydligt sätt, men ofta nämns i uppslagsverken att Ptolemaios dynasti uppträdde som riktiga faraoner, vilket indikerar en bild där dynastin inte bör ses som lika framstående faraoner som tidigare under historien.[156]

Samtliga uppslagsverksförfattare framhäver även att senare medlemmar Ptolemaios dynasti lät landet förfalla, vilket gjorde romersk erövring lättare. Av uppslagsverken är det även tydligt att Egypten inte var att betrakta som en vanlig romersk provins, utan hade en särställning i imperiet. De äldsta uppslagsverken nöjer sig med att konstatera att Egypten utgjorde Roms kornbod, vilket förmodligen anspelar på då att Egypten exporterade stora mängder spannmål till resten av Romarriket.[157] *Bonniers konversationslexikon* från 1923 samt uppslagsverk skrivna efter andra världskriget framställer dock Egypten som Romarrikets främsta provins. Utöver att nämna Egyptens roll som exportör av spannmål framhävs även Egypten som kristendomens utvecklingsland, samt att Egypten spelade en mycket viktig roll för utvecklingen av Romarrikets förvaltning, kultur och ekonomi. Författarna till dessa uppslagsverk grämer sig även åt vad som beskrivs som det östromerska rikets oförmåga att skydda Egypten från vad som beskrivs som muslimska inkräktare.[158] Därmed framträder i uppslagsverken en bild av Egypten historia vilken överensstämmer med den bild av Orienten som Said beskriver, där Orientens påstådda tillbakagång kopplas till islams uppkomst och expansion samt dess följd att kontakter med Europa avstannade.[159]

2.2.3 Det storslagna Axumitiska riket

Likt Egypten, prisas även Etiopiens äldre historia som en storhetsperiod under det Axumitiska riket. Men bilden av det Axumitiska riket skiljer sig ändå åt från bilden av Egypten, där det utländska inflytandet i form av den grekiska hellenismen sågs som en nackdel. Vad gäller Axum ges i stället en bild av att kontakter och influenser med södra Arabien var en förutsättning för rikets uppkomst och storhetstid. De flesta uppslagsverk lägger tonvikt på dessa kontakter. En

[155] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1952, s. 320.
[156] *Svensk uppslagsbok*, ”Egypten”, 1958, s. 32; *Bonniers konversationslexikon*, ”Egypten”, 1923, s. 759.
[157] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1881, s. 231; *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1907, s. 1485.
[158] *Bonniers konversationslexikon*, ”Egypten”, 1923, s. 759; *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1952, s. 320; *Svensk uppslagsbok*, ”Egypten”, 1958, s. 32–33.
[159] Said 2016, s. 137–142.

del uppslagsverk menar att abessinierna invandrade från södra Arabien och sedan grundade det Axumitiska riket, medan andra uppslagsverk menar att abessinierna blev annorlunda från andra folk i Afrika tack vare starka band och influenser från södra Arabien.[160] Uppslagsverk skrivna under 1950-talet redogör för detta på ett förhållandevis utförligt sätt. *Nordisk familjebok* från 1952 skriver att Axum kunde bli stort och mäktigt eftersom: ”Etiopien stod äldst under egyptiskt kulturinflytande. Senare […] mottog det en invandring från det semitiska Sydarabien […] Med den grekiska kulturen stod Etiopien i livlig förbindelse.”[161] Därmed framträder, latent, en bild av att dessa kontakter och immigration var en förutsättning för Axumitiska rikets storhetstid. *Svensk uppslagsbok* från 1958 är inne på samma spår, då det berättas om hur dagens Etiopien mottog stor invandring från Arabien, vilka gav landet ett kulturliv. Där beskrivs även att det är dessa invandrare från Arabien som grundade Axum som stad och som lämnade fornlämningar efter det Axumitiska riket.[162] Därmed framträder en bild i uppslagsverken där det Axumitiska rikets glans berodde på andra människor än de som idag bebor Etiopien.

Axum framställs som en storhetsperiod i etiopisk historia. Fem av sex uppslagsverk använder termer som ”storhetstid” eller ”högsta glans” för denna del av Etiopiens historia. Dessa uppslagsverk ger ytterst lite information gällande vad som gör Axum så storslaget. *Åhlén & söners uppslagsbok* från 1931 nämner aldrig Axum vid namn. Det framkommer endast att Etiopien upplevde en storhetstid på 500-talet e.Kr. innan man går vidare med historien.[163] Andra uppslagsverk går in något djupare i Axums historia, där flera uppslagsverk nämner Axums tidiga konvertering till kristendom vilket flera uppslagsverk ser som något beundransvärt. Fyra av sex uppslagsverk ger en bild av Axums expansion utanför Afrikas gränser var något annorlunda och, enligt äldre uppslagsverk, något otroligt. I *Nordisk familjebok* från 1904 kan man exempelvis läsa att Axum under 500-talet ”till och med lyckades med att underlägga sig delar av dagens Jemen”.[164] Därmed framträder i uppslagsverken en intressant likhet med den historietradition som Marzagora beskriver finns i Etiopien. Likt den etiopiska historietraditionen som beskrivs av Marzagora framställs Axum som ett mäktigt rike, som

[160] *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1876, s. 42; *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1904, s. 43; *Bonniers konversationslexikon*, ”Abessinien”, 1922, s. 19.
[161] *Nordisk Familjebok*, ”Etiopien”, 1952, s. 916.
[162] *Svensk uppslagsbok*, ”Etiopien”, 1958, s. 1071.
[163] *Åhlén & söners uppslagsbok*, ”Abessinien”, 1931, s. 14.
[164] *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1904, s. 43; *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien” 1876, s. 42; *Nordisk Familjebok*, ”Etiopien”, 1952, s. 916–917; *Svensk uppslagsbok*, ”Etiopien”, 1958, s. 1071.

skiljer sig från övriga Afrika i mening att man tidigt anammade kristendomen och hade kontakter med omvärlden.[165]

Det Axumitiska rikets fall beskylls nästan enbart på islams uppkomst på den Arabiska halvön, vilket är en klar skillnad från vår tid där Axums fall snarare kopplas till klimatförändringar.[166] *Nordisk familjebok* från 1904 förklarar exempelvis Axums fall på följande sätt: ”[i] samma mån som islam inträngde, sjönk likväl deras anseende och makt. Striderna med [muslimerna] frånryckte landet kuststräckorna [och] förstörde dess kraft.”[167] Likt redogörelserna för Egyptens antika historia kopplas därmed Axums fall till islam, vilket Said alltså menade var en vanlig strategi i orientaliska skrifter för att förklara antika rikens förfall.[168] Etiopien beskrivs sedan ha fallit avsevärt i anseende och präglades av både inre och yttre strider ända fram till 1800-talet. *Bonniers konversationslexikon* och *Svensk uppslagsbok*, från 1922 respektive 1958 beskriver att Etiopien gick starkt tillbaka efter Axums fall och föll i inbördeskrig i flera sekel framåt. *Åhlén & söners uppslagsbok* från 1932 beskriver kort och gott Axum som en storhetstid, efter vilket Etiopien föll avsevärt i makt och anseende. *Svensk uppslagsbok* menar att Axum sedan glömdes bort av världen fram till att en tysk arkeolog återupptäckte riket år 1906.[169] Detta indikerar en bild av historien, vilken visats i tidigare forskning, där historien blir känd och viktig först när den upptäcks av européer.

2.2.4 Liberia: från idealiserat grundande till misslyckad stat

Redogörelserna för Liberias historia tar avstamp under 1800-talet. Endast uppslagsverken skrivna under 1950-talet nämner något över huvud taget om områdets historia innan 1800-talet, och då endast i en mening: ”Kusten där Liberia nu ligger, besöktes redan på 1400-talet av portugisen Pedro de Sintra; landet blev under de följande århundrandena mellan köpmän och skilda europeiska nationer.”[170]

Trots att redogörelserna för landets historia därmed är kortare följer narrativet samma struktur som kan upptäckas i beskrivningarna av Etiopien och Egypten, där landets tidiga historia glorifieras och romantiseras medan landets nyare historia framställs som ett misslyckande. Samtliga uppslagsverk nämner att Liberia grundades av en amerikansk organisation i början av 1820-talet. Organisationens ändamål romantiseras i alla uppslagsverk som ädelt: att ge frigivna

[165] Marzagora 2017, s. 431; Marzagora 2013, s. 17.
[166] Henze 2000, s. 26–43; Marcus 2002, s. 10–11.
[167] *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1904, s. 43.
[168] Said 2016, s. 137–142.
[169] *Bonniers konversationslexikon*, ”Abessinien”, 1922, s. 19; *Åhlén & söners uppslagsbok*, ”Abessinien”, 1932, s. 14; *Svensk uppslagsbok*, ”Etiopien”, 1958, s. 1071.
[170] *Nordisk Familjebok*, ”Liberia”, 1956, s. 648.

amerikanska slavar ett eget land på sina förfäders kontinent. *Nordisk familjebok*, både från 1885 och 1912, romantiserar detta genom beskriva målet med Liberias grundande: ”…att grundlägga en koloni af frigifna [afrikanska] slavar, som önskade återvända till sitt fädernesland, och bereda dem tillfälle att komma i åtnjutande af de politiska och sociala rättigheter, som vore dem förvägrade i Förenta staterna.”[171] *Bonniers konversationslexikon* från 1925 beskriver Liberia under dess grundande som en tillflyktsort där frigivna slavar skulle få utnyttja medborgerliga friheter och äntligen kunna bilda en egen kultur i deras förfäders världsdel. Senare uppslagsverk romantiserar inte detta på samma sätt, men framställer ändå Liberias grundande som en chans för frigivna slavar att, som de kallar det, återvända till sina hemländer.[172] Detta sätt att beskriva Liberias historia avger en bild att afroamerikaner egentligen inte hör hemma i Amerika, utan i Afrika. Detta genom ord så som hem, hemresa och att återvända till fäderneslandet. Således liknar uppslagsverkens bild av vilka som räknas som afrikaner, den bild som Zeleza finner, där Afrika ofta associeras med alla svarta människor.[173]

Genom sättet som uppslagsverken beskriver Liberias grundande framträder även en bild av att författarna anser att ACS[174] motiv med landet grundande var väldigt positivt. Dock avger samtliga uppslagsverk även en bild av Liberia som ett misslyckat experiment. *Bonniers konversationslexikon* från 1925 skriver att ”[p]lanen fick dock ej beräknat resultat. Oroligheter i Liberia stundom hotat även de omgivande kolonialområdenas trygghet.”[175] Därmed framträder en bild av ett misslyckat land som stör Storbritanniens och Frankrikes närvaro i regionen, där flera uppslagsverk ger en bild av att USA har tvingats ingripa i politiken för landets eget bästa.[176] *Nordisk familjebok* och *Svensk uppslagsbok*, från 1956 respektive 1959, är inne på samma spår. De menar att landet har misslyckats eftersom ättlingarna till amerikanska slavar inte vill åka till Liberia när de nu har fått medborgerliga rättigheter i USA. Detta beskrivs ha lett till att landet saknar människor som kan utveckla landet och civilisera ursprungsbefolkningen.[177] I de äldsta uppslagsverken framträder till och med en oro hos författarna för att landet är på väg att förlora sin civilisation: ”…på de kringboende vilda stammarna utövar republiken ej det förädlande inflytande man väntat; tvärt om visar Liberias

[171] *Nordisk Familjebok*, ”Liberia”, 1885, s. 1206; *Nordisk Familjebok*, ”Liberia”, 1912, s. 353.
[172] *Bonniers konversationslexikon*, ”Liberia”, 1925, s. 472–473; *Nordisk Familjebok*, ”Liberia”, 1956, s. 649; *Svensk uppslagsbok*, ”Liberia”, 1959, s. 25.
[173] Zeleza 2005, s. 49–53.
[174] ACS står för ”American Colonial Society”, organisationen vilken grundade Liberia.
[175] *Bonniers konversationslexikon*, ”Liberia”, 1925, s. 473.
[176] *Åhlén & söners uppslagsbok*, ”Liberia”, 1932, s. 3957; *Nordisk Familjebok*, ”Liberia”, 1885, s. 1206; *Nordisk Familjebok*, ”Liberia”, s. 1912, s. 353.
[177] *Svensk uppslagsbok*, ”Liberia” 1959, s. 25; *Nordisk Familjebok*, ”Liberia”, 1956, s. 649.

civilisation benägenhet för försämring."[178] I samtliga av uppslagsverkens skildringar av Liberias historia visas därmed tydliga likheter med de dikotomier som Said beskriver gällande hur europeiska skrifter beskriver icke-europeiska kulturer. Beskrivningarna av landets historia får Liberia att framstå som underlägset, bakåtsträvande och primitivt, vilket måste domineras av ett land med rötter i västra Europa för sitt eget bästa. Sådana beskrivningar, menar Said, är vanliga inom orientaliska skrifter.[179] Däremot är Liberia inte det enda land vilket beskrivs på detta sätt.

2.2.5 Egyptens historia: förfall och europeisk modernisering

Redogörelser av liknande karaktär framträder även gällande Egyptens historia. Något förenklat kan Egyptens historia i uppslagsverken sammanfattas med att Napoleon skapar ett maktvakuum, vilket fylls av Muhammed Ali, vars dynasti sedan leder landet till social- och ekonomisk kollaps vilka engelsmännen måste rätta till.

Egyptens 1800-talshistoria börjar med Muhammed Ali, vars makttillträde beskrivs som ett nytt tidsskede i uppslagsverken. Bilden av Ali är delad. I de äldsta uppslagsverken framställs han på ett negativt sätt, där han visserligen genomdriver europeiskt influerade reformer, men gör samtidigt befolkningen till fattiga slavar genom att driva inskaffa livegenskap och hårda skatter.[180] Senare uppslagsverk ser honom som så framgångsrik att han kallas kraftfull och kunde endast hejdas genom internationellt tryck. Stort fokus läggs på att poängtera att de reformer han genomförde gjordes med europeisk hjälp. Exempelvis att bjuda in europeiska läkare att utveckla sjukvården, att med europeiska instruktörer modernisera armén, samt att europeiska instruktörer lärde egyptierna att utveckla bomullsindustri.[181] Därmed framträder latent en bild av att egyptierna var oförmögna att modernisera på egen hand, utan behöver instrueras av en mer dominant europeisk kultur. Även detta vittnar därmed om att Saids beskrivning av att européer såg sig som moderna och överlägsna, medan andra kulturer framställs som underlägsna och omoderna. I uppslagsverken framträder därför en bild av Egypten vilken även beskrivs av Said, där utvecklingen måste drivas av européer, eftersom de vet bäst.[182]

[178] *Nordisk Familjebok*, "Liberia", 1885, s. 1206; *Nordisk Familjebok*, "Liberia", s. 1912, s. 353.
[179] Said 2016, s. 101–110.
[180] *Nordisk Familjebok*, "Egypten", 1881, s. 234; *Nordisk Familjebok*, "Egypten", 1907, s. 1488.
[181] *Bonniers konversationslexikon*, "Egypten", s. 761; *Nordisk Familjebok*, "Egypten", 1952, s. 322; *Svensk uppslagsbok*, "Egypten", 1958, s. 35.
[182] Said 2016, s. 101–110, 134.

Efter Alis död framträder en bild av flera härskare, vilka genomför flera europeiskt influerade reformer men som inte kan handskas med pengar. Uppslagsverken talar om härskare vilka betalar dyra pengar i mutor för att få en finare titel, dyrbara krig och dyra arkitektoniska projekt så som Suezkanalens byggande och invigande. Framför allt grämer sig många uppslagsverksförfattare över sultanens spenderande på Suezkanalens invigning. I flera uppslagsverk framkommer att detta ”…endast gav ett sken om egyptisk storhet.”[183] Detta ledde till ekonomisk kollaps, vilken framställs som att endast europeisk hjälp kunde reda ut. Därefter ges en bild av hur britterna tvingas ta över styret av landet förföll ytterligare eftersom egyptierna inte ville lyssna på britternas råd. Därmed framträder även här en bild av Egypten vilken har mycket gemensamt med den bild som Said menade att många orientalister hade.

Storbritanniens ockupation beskrivs i flera uppslagsverk, ordagrant, som gynnsamt för Egyptens utveckling eftersom de löste problemen och moderniserade landet. Detta trots ständiga motsättningar från befolkningen.[184] Detta sätt att redogöra för kolonialismen är inte unik för uppslagsverken. Marmer, med flera, finner liknande redogörelser i sin studie över tyska läroböcker, där kolonialismen beskrivs ha påskyndat Afrikas utveckling och bör därför ses som något positivt.[185] Said ger i sin bok flera exempel på att brittisk kontroll över Egypten sågs med positiva ögon i det brittiska samhället i stort, just eftersom det ansågs påskynda Egyptens utveckling.[186] Särskilt tydligt framträder detta försvar av det koloniala styret i uppslagsverken vilka är skrivna under 1950-talet, i samband med Egyptens totala frigörelse från brittiskt inflytande. Exempelvis framkommer i *Svensk uppslagsbok* från 1958 att ”[t]rots ett betydande uppsving [sedan Storbritannien kolonialiserade Egypten], som kommit de besuttna till godo, är Egypten alltjämt ett efterblivet land.”[187] I citatet framträder denna bild, där kolonialismen försvaras med att ha förbättrat livsvillkoren i Egypten. Varför detta framträder så tydligt just då kan förklaras utifrån Saids teori. Eftersom Said menade att orientalisterna skrev om andra kulturer med anledning av att legitimera en europeisk dominans, så är det möjligt att detta framträder extra tydligt med anledning av att legitimera europeisk dominans i Egypten för eftervärlden. Saids teori om orientalismen blir även tydlig i det faktum att Egypten, efter dess självständighet framställs som något annorlunda och omodernt. *Svensk uppslagsbok* och *Åhlén*

[183] *Bonniers konversationslexikon*, ”Egypten”, 1923, s. 236; *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1881, s. 1489; *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1952, s. 322.
[184] *Bonniers konversationslexikon*, ”Egypten”, 1923, s. 236; *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1881, s. 1489; *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1952, s. 322.
[185] Marmer et al. 2011, s. 1–3.
[186] Said 2016, s. 101–110.
[187] *Svensk uppslagsbok*, ”Egypten”, 1958, s. 43.

& söners uppslagsbok, från 1958 respektive 1932, summerar detta genom att säga att Egypten fortfarande är ett underutvecklat land som saknar politiskt lugn och demokratiska institutioner, trots europeiskt inflytande.[188] Precis som Said beskriver är det därmed tydligt att när en kultur beskriver en annan så framställs den andra kulturen som något distinkt annorlunda eller omodernt. Anledningen till detta är alltså att framställa den egna kulturen som överlägsen och andra kulturer som något som behöver influeras, om inte till och med domineras.[189]

2.2.6 Etiopiens historia: förfall och europeisk modernisering

Saids teori kan även förklara den bild som framträder gällande Etiopiens historia. Axum framställdes som Etiopiens storhetstid, vilket kan jämföras med skildringarna av landets 1800-talshistoria vilken framställer Etiopien som ett som har fallit rejält i anseende sedan Axum och som kämpar för att överleva, med europeisk hjälp. Landet beskrivs ha återförenats av kejsare Tewodros under 1800-talet. Denne ska, menar samtliga uppslagsverk, ha begått misstaget att hamna i konflikt med Storbritannien. I skildringarna av detta krig framträder en tydlig tematik där Etiopien ses totalt underlägset britterna. *Svensk uppslagsbok* från 1958 beskriver hur etiopierna mycket snabbt besegras av brittisk expeditionskår, och benämner aldrig konflikten som ett krig.[190] De äldsta uppslagsverken beskriver hur etiopierna inte gjorde något motstånd mot engelsmännen under kriget, och att ”[e]ngelsmännen utrymde derefter landet, lemnade det helt och hållet åt dess inre förfall och upplösning.”[191] Därmed framträder en bild av Etiopien vilken liknar den bild av imperialismen som Palmberg finner, där afrikanska länder framställs som chanslösa passiva åskådare vid konflikter med européer.[192] Att skriva om krig där européer besegrar andra kulturer på främmande och ogästvänliga platser utan något större motstånd är enligt Said en vanligt förekommande tematik i orientalistiska skrifter. Said menade att detta berodde på vilja att framhäva den egna europeiska kulturen som mäktig och dominant, medan andra kulturer framställdes som något avlägset, främmande och besegrat.[193] På så sätt legitimerades därmed den europeiska kulturens dominans.

En beundran för Etiopiens kejsare Menelik II framträder i flera uppslagsverk. *Nordisk familjebok* från 1904, *Bonniers konversationslexikon* från 1922 och *Åhlén & söners uppslagsbok* från 1931 beskriver honom med termen ”kraftfull”, vilket indikerar en viss beundran och respekt. Han framställs vara nyckeln till att Etiopien gjorde försök att modernisera

[188] *Svensk uppslagsbok*, ”Egypten”, 1958, s. 43; *Åhlén & söners uppslagsbok*, ”Egypten”, 1932, s. 1678–1679.
[189] Tosh 2011, s. 295.
[190] *Svensk uppslagsbok*, ”Etiopien”, 1958, s. 1072.
[191] *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1876, s. 42; *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1904, s. 43.
[192] Palmberg 2000, s. 80–81.
[193] Said 2016, s. 134.

och han tillskrivs som hjärnan bakom vad som beskrivs vara en förkrossande seger över Italien vid Adwa 1896. Flera författare framställer honom som den enda anledningen till att Etiopien förblev självständigt genom att vara klok nog att skriva olika fördrag med europeiska makter.[194] Slutligen framställs Etiopiens kejsare Haile Selassie som en stor anhängare av, vad uppslagsverken kallar för, västerländsk civilisation. Det beskrivs hur han med europeisk hjälp försöker att modernisera landet genom att, som det kallas, ”införa europeisk odling”[195], inhyra europeiska instruktörer att utbilda armén. I ett uppslagsverk illustreras detta med en bild på en europeisk högt uppsatt militär som förklarar något för den etiopiske kronprinsen. Det skrivs även fram hur Haile Selassie ber Europa att skicka personal för att hjälpa honom att reformera landet, trots motstånd från etiopierna vilka, som tidigare nämnts, beskrivs ligga på en låg civilisationsnivå.[196]

Uppslagsverken skrivna efter andra världskriget ger även en bild av Etiopien som hopplöst underlägset mot den italienska ockupationen under andra världskriget samt ger en bild att det endast var tack vare Storbritannien som man befriades och återfick sin självständighet.[197] Saids teori om orientalistiskt skrivande blir därmed tydlig i uppslagsverkens skildring av Etiopiens historia genom att landet framställs som underlägset europeiska krigsmakter, samt genom framställningen av Etiopien som omodernt vilket endast kan ändras med europeisk hjälp. Prisandet av Menelik kan dock ses som ett visst undantag till den dikotomi som Said beskriver, vilket också är en form av kritik som Said har fått: att beskrivningar av andra kulturer inte framställs så uppdelat som Said beskrev. Även om det rör sig om ett undantag går dock inte att bortse ifrån att Etiopien framställs som något underlägset Europa när det skrivs fram att Haile Selassie var influerad av västvärlden; att han ber det överlägsna Europa om hjälp att modernisera; samt faktumet att det är européer som beskrivs befria landet. Därmed framträder i uppslagsverken flera exempel på vad Said menar är europeiska försök att hantera Orienten genom att göra yttra synpunkter om den, beskriva den, samt legitimera dominans över den.[198]

[194] *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1876, s. 42; *Nordisk Familjebok*, ”Abessinien”, 1904, s. 44; *Bonniers konversationslexikon*, ”Abessinien” 1922, s. 19; *Åhlén & söners uppslagsbok*, ”Abessinien”, 1932, s. 14–15; *Nordisk Familjebok*, ”Etiopien”, 1952, s. 917–918.
[195] *Åhlén & söners uppslagsbok*, ”Abessinien”, 1932, s. 15
[196] *Nordisk Familjebok*, ”Etiopien”, 1952, s. 918; *Svensk uppslagsbok*, ”Etiopien”, 1958, s. 1074.
[197] *Svensk uppslagsbok*, ”Etiopien”, 1952, s. 1074–1077; *Nordisk Familjebok*, ”Etiopien”, 1952, s. 918–922.
[198] Said 2016, s. 65–66.

3. Diskussion

Namnet på denna uppsats är ”Inblick i orientaliskt liv, eller orientaliskt skrivande?”. Första delen av titeln (inblick i orientaliskt liv) är inspirerad av ett citat i *Nordisk familjebok* från 1907. Författaren skriver att Egypten ”…icke erbjuder den resande någonting annat av intresse än det egendomliga orientaliska lifvet.”[199] Utifrån detta citat kan därmed utläsas att författaren menar att Egypten inte kan ge något av intresse för européer, mer än att ge en inblick i orientaliskt liv. Det bör poängteras att citatet anspelar på resor till Egypten, att den som reser till Egypten endast kan få en inblick i orientaliskt liv. Dock menar jag att citatet även kan appliceras på resultatet i denna uppsats. Syftet med uppsatsen var att undersöka den bild av Egypten, Etiopien och Liberia som framträder i uppslagsverken. Resultatet visar i sin tur en förmedlad bild av länderna som omoderna och underlägset Europa. Liberia framställdes som ett land av misslyckanden, Etiopien framställdes som ett land som söker europeisk hjälp för att modernisera, och Egypten framställdes som ett land som blivit bättre tack vare brittisk erövring. Därmed avger uppslagsverken en bild av länderna som att det enda de kan ge läsaren, som är av värde, är en inblick i hur människor från Orienten lever. Den första delen av uppsatsens titel kan därmed ses som den generella bild av länderna som uppslagsverken avger. Den andra delen av uppsatsens titel utgör en reflektion över denna förmedlade bild. Som nämnts i uppsatsens teoriavsnitt (se avsnitt 1.7) så menade Said att beskrivningar av omvärlden inte gestaltar hur världen egentligen ser ut utan gestaltar snarare skribentens uppfattningar och fördomar.[200] Utifrån denna premiss uppstår frågan uppslagsverkens skildringar verkligen ger en inblick i hur människor från den så kallade Orienten lever. Av uppsatsens resultat, och med utgångspunkt i Saids teori, går det nämligen att hävda den bild som uppslagsverken förmedlar snarare är en i orientalistiskt skrivande: där människor och kulturer framställs som en exotisk motsats till den egna kulturen.

Om man accepterar ovanstående premiss, att omvärlden beskrivs utifrån uppfattningar och fördomar, bör man kunna besvara den fråga, vilken utgör uppsatsens titel. Uppslagsverken visar inte någon objektiv inblick i orientaliskt liv eller kultur, eftersom det enligt Saids teori inte går att ge någon objektiv sanning om det. Om man återgår till uppsatsens ena frågeställning, på vilka sätt uppslagsverken skildrar ländernas befolkning, kan man dra slutsatsen att uppslagsverkens bild av ländernas befolkning har flera likheter med det orientalistiska skrivande som Said beskriver. Människor beskrivs som något annorlunda, primitivt och

[199] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1907, s. 1463.
[200] Young 2020, s. 2.

bakåtsträvande, vilka också är utmärkande drag som Said finner.[201] Skildringar av människor som primitiva framträder exempelvis uppslagsverkens uppdelning av i synnerhet Liberias befolkning i en civiliserad minoritet och ociviliserad majoritet. Exempel på hur människor framställs som bakåtsträvande kan finnas i den illustration som nämndes i avsnitt 2.1.3 föreställande egyptier som plogar med en träplog till bildtexten ”[b]önderna plöja med samma slags träplogar som deras förfäder för flera tusen år sedan”[202], vilket framställer egyptierna som de inte vill eller kan ploga med moderna redskap. Skildringar av människor som något annorlunda från européen framträder bland annat i avsnitt 2.1.4, där uppslagsverkens förmedlar en bild av de så kallade abessinierna, som beskrivs som kristna, men att betona att de ändå följer en annorlunda tro.

Att uppslagsverken beskriver Egypten på detta sätt går i linje med vad Said finner, eftersom europeiska beskrivningar av landet är vanligt förekommande exempel i Saids bok Orientalism. En orientalisk bild av Egypten var därmed vanligt förekommande, vilket kan förklara varför uppslagsverkens bild av Egypten stämmer tydligt överens med den bild Said menade att många från västerlandet har om Egypten och resten av den så kallade Orienten. Detta utgörs av beskrivningar av ett storslaget förflutet med en antik högkultur, vilken i sin tur ofta beskrivs som en mindre glamorös period än tidigare egyptiska epoker. Detta kan jämföras med redogörelserna för landets senare historia där landet framställs som vanskött och där europeiska makter, i detta fall britterna, måste ta över för landets eget bästa även om egyptierna inte förstår det själva. Said menade att beskrivningar av detta slag var vanliga, inte bara inom litteraturen utan även inom människors allmänna åsikter. Said exemplifierar detta genom att visa ett utdrag ur en debatt i det brittiska parlamentet under sent 1800-tal, vilken ger uttryck för en liknande bild av Egypten som den som framträder i uppslagsverken. Landet framställs där som att det måste domineras för sitt eget bästa eftersom britterna vet bättre än egyptierna.[203] Att Etiopien och Liberia framställs på ett liknande sätt vittnar dock om att orientalismen inte är exklusiv för de områden som Said beskriver, utan kan användas som förklaringsmodell gällande framställningen av flera geografiska områden.

Uppsatsens andra frågeställning handlar om vilka återkommande teman som kan identifieras i uppslagsverkens framställningar av ländernas historia. Av resultatet kan slutsatsen dras att de teman som framträder i skildringarna av ländernas historia uppvisar stora likheter med de

[201] Loomba 2005, s. 113.
[202] *Nordisk Familjebok*, ”Egypten”, 1952, bildsida mellan sida 320 och 321.
[203] Said 2016, s. 101–107.

tematiker som Said beskriver *Orientalism*: en romantiserad äldre historia som vittnar om ett storslaget förflutet, samt en bild av den mer moderna historien som vittnar att denna storslagenhet nu är borta.[204] I uppsatsens resultat kan ett liknande narrativ finnas i gestaltningarna av samtliga länder. Ptolemaios tid framställdes som en storhetstid, även om inflytandet från hellenismen ifrågasattes, i motsats till 1800-talets historia där Egypten framställdes som ett land i ekonomiskt förfall. Det Axumitiska riket framställdes som en storhetstid i Etiopiens historia, till skillnad från landets senare historia som skildrades som ett fall från Axums storhetstid. Skildringarna av Liberias historia utgick endast från 1800-talet, men följde samma mönster som skildringarna av Egypten och Etiopien. Landets grundande romantiseras, men beskrivs sedan som ett misslyckat land. Att uppslagsverkens skildringar av Egyptens historia följer detta orientalistiska perspektiv är mindre förvånande, eftersom landet ofta betraktas som en del av Orienten. Att även skildringarna av Etiopiens och Liberias historia följer detta mönster: ett storslaget förflutet men nu ett land i förfall, vittnar dock om orientalismen som teori inte är exklusiv för Mellanöstern utan framträder i flera europeiska texter om utomeuropeiska kulturer. Även om Liberias historia beskrivs mycket kortare framträder även där en mer positiv bild av landets äldre historia som glamorös, medan landets senare historia framställs som ett förfall. Detta trots att landets historia endast beskrivs som 200 år lång, vilket är väsentligt kortare än redogörelserna för Egyptens och Etiopiens historia. Därmed visar denna uppsats tecken på att detta sätt att skriva om historia, vilket även Said beskriver, inte är unikt för länder med längre dokumenterad historia. Palmberg och Hübinette är exempel på forskning vilka finner liknande framställningar av Afrika respektive Korea, vilka i sin tur kan ge ledtrådar i populariteten hos Saids teori inom forskningen. Dock bör man ha i åtanke en av de kritiker som Saids teori har fått: att all litteratur inte är så enkel att den kan kategoriseras utifrån det sått som Said beskriver, att verkligheten är mer komplex.[205] Denna undersökning har enbart fokuserat på totalt sex uppslagsverk, vilket kan jämföras Ericsson och Hübinette vilka undersöker fler uppslagsverk. Därmed är det viktigt att vara försiktig med att dra allt för stora generella slutsatser gällande huruvida de dominerande tendenser som Said beskriver är lika tydligt förekommande i alla uppslagsverk. Det går dock att konstatera att de tendenser som Said beskriver i sin teori är synliga i de sex uppslagsverk vilka här har undersökts.

[204] Said 2016, s. 63.
[205] Loomba 2015, s. 64–65.

Om man jämför den bild som framträder i uppslagsverkens skildringar av de tre länderna, med den bild av Korea som Hübinette finner i äldre svenska uppslagsverk kan flera likheter upptäckas. Exempelvis visar båda undersökningarnas resultat att människor delas upp i raser, vilka beskrivs ha olika egenskaper. Både denna och Hübinettes undersökning visar även att kolonialism ses som något positivt för ländernas utveckling. Hübinette fann hur japansk kolonialisering framställdes som positivt för Korea, och denna undersökning har visat hur brittisk dominans och kolonialisering framställs som positivt för Egyptens utveckling. Vid närmare granskning är inte dessa likheter någon större förvåning, eftersom båda undersökningarna tar sin utgångspunkt i Saids teori om Orientalism, undersöker specifika länder och äldre svenska uppslagsverk. Att både Hübinettes och denna undersökning visar att kolonialismen framställs som något positivt för ländernas utveckling går i linje med vad som beskrivs av Said, som menade att detta var ett vanligt inslag i den mer dominanta europeiska kulturens behov att visa sig överlägset och dominant.[206] Hübinettes undersökning liknar även denna undersökning i anseende att uppslagsverken med tiden skildrar länderna på ett mer neutralt sätt i fråga om att beskriva människor. Med detta menas att uppslagsverken med tiden använder mindre nedsättande ord för att beskriva människor. Många av de mest värdeladdade orden som visats i uppsatsens resultat förekom i de äldre undersökta uppslagsverken. Denna förändring över tid kan tydligt märkas av i de undersökta upplagorna av *Nordisk familjebok*. I de två äldre utgåvorna, från 1800-talet respektive tidigt 1900-tal, förekom flera värdeladdade formuleringar. Exempelvis att kopterna är slöa och loja (se avsnitt 2.1.1) eller skrivningar som att etiopierna aldrig utvecklat ett kulturliv (se avsnitt 2.1.3). Sådana värderande beskrivningar framträder inte i *Nordisk familjebok* från 1952, även om bilden av länderna i stort sett förblir oförändrad. Därmed blir uppslagsverkens manifesta innehåll mer neutral med tiden. Att både Hübinettes och denna undersökning finner en av bild av Korea respektive Afrika som starkt liknar den bild Said finner i Orientalism, vittnar om att Orienten verkligen är en diffus term. Amerikaner, fransmän och portugiser känner alla till Orienten på olika sätt. Begreppet Orienten kan kopplas till stora delar av den så kallade gamla världen.[207] Utifrån Saids teori kan en anledning till de orientalistiska framställningarna av i synnerhet Egypten och Etiopien bero på att uppslagsverksförfattarna betraktade dessa länder som en del av Orienten.

I uppsatsens teoriavsnitt nämndes att Said fokuserade på fransk och engelsk litteratur, något han även fått kritik för.[208]Att liknande tongångar framträder även i svenska uppslagsverk tyder

[206] Tosh 2011, 296–297.
[207] Said 2016, s. 63.
[208] Said 2016, s. 8.

på att det synsätt som Said menade att britter hade om Egypten, inte var exklusiv för Storbritannien och Frankrike. Det vittnar om att samma idéer även existerade i Sverige, även om Sverige aldrig var någon stor kolonialmakt som behövde legitimera något kolonialt styre. Möjligen är detta vad Said menar när han säger att Storbritannien och Frankrike ägde och dominerade Orienten och orientalismen.[209] De ägde inte enbart stora områden utan kontrollerade även narrativet om dessa områden, vilket spreds till övriga Europa. På så sätt skulle Saids teori kunna förklara varför uppslagsverkens bild av Egypten, och de andra länderna i studien, visar stora likheter med det samtida brittiska narrativet. Egypten var under brittisk dominans under en stor del av denna uppsats undersökningsperiod. Storbritannien var även en mäktig kolonialmakt och supermakt, likt USA är idag. Med tanke på att dagens samhälle har hämtat många influenser från USA, är det inte en helt omöjlig tanke att dåtidens Sverige hämtade influenser från dåtidens supermakt Storbritannien. Det är därmed möjligt att den bild av Egypten som framträder i uppslagsverken är influerad från Storbritannien, i synnerhet då de kontrollerade Egypten. Till vilken utsträckning dessa influenser skett är en för stor fråga att diskutera här. Det som här kan konstateras är att de svenska uppslagsverken uppvisar stora likheter med samtida orientalistiska texter vilka beskrivs av Said gällande deras skildringar av Egyptens historia.

Om man jämför resultatet i denna undersökning med den forskning som presenterats i avsnitt 1.6 framträder flera likheter och skillnader. Flera likheter kan upptäckas mellan vad som framkommer i denna undersökning och den bild av Afrika som framträder i Ajagán-Lesters undersökning av pedagogiska texter. Båda finner en negativ bild, där människor från Afrika framställs som annorlunda från människor från Europa. I båda undersökningarna beskrivs människor som civiliserade och ociviliserade beroende på huruvida folkgrupper är kristna eller inte. Detta framkommer tydligt i uppslagsverkens bild av Liberia och Etiopien, där människor delas in civiliserade kristna och ociviliserade icke-kristna. Dessa aspekter menar Ajagán-Lester kan upptäckas redan i litteratur från 1700-talet, vilket vittnar om att denna Afrikabild inte var något nytt i uppslagsverken i denna studie. Förmodligen härstammar denna bild från äldre stereotyper vilka, utifrån Saids teori, blivit ett accepterat faktum. Said menade att människor inte beskriver någon objektiv sanning, utan beskriver snarare en spegelbild av sina egna fördomar. Detta kan i sin tur förklara varför denna 1700-talsbild av Afrika som Ajagán-Lester finner även kan upptäckas i denna undersökning.

[209] Said 2016, s. 67.

Om man jämför resultatet i denna undersökning med vad Palmgren och Marmer med flera finner i sina undersökningar kan flera likheter upptäckas. Precis som Palmberg finner utgör Egypten även i denna undersökning det land vilket ges störst utrymme i uppslagsverken av de undersökta länderna. Det forntida Egypten framställs i båda undersökningar som en mäktig civilisation, vars kontakter med Europa ställs i fokus. Därmed kan en viss distinktion upptäckas även i denna undersökning mellan Afrika norr- och söder om Sahara, likt den som beskrivs av både Palmberg och Zeleza. Denna distinktion skrivs aldrig ut i uppslagsverken, men blir synliga i beskrivningarna av landet som en del av Orienten, dess historiska kontakter med Grekland och Rom, samt det faktum att inget uppslagsverk skriver något om att det skulle finnas människor av olika civilisationsgrad i landet. En viktig skillnad mellan vad Palmberg finner och resultatet i denna undersökning är att de böcker som Palmberg undersöker inte framställer något lands historia som ett ständigt förfall. Till stor del beror detta förstås på att Palmberg undersöker läroböcker, vilka inte går särskilt djupt in i enstaka länders historia, i synnerhet inte afrikanska länders historia. En annan förklaring kan dock vara en ökad medvetenhet i det moderna samhället över hur utomeuropeiska kulturer historiskt har framställts i västvärlden, där Said har spelat en stor roll i denna medvetenhet. Det är därmed möjligt att Said och andra postkolonialister har påverkat de läroböcker som Palmberg undersöker. Flera av de böcker som Palmberg undersöker framställer imperialismen som något negativt, även om den skrivs utifrån ett eurocentriskt perspektiv.[210] I uppslagsverken i denna undersökning framställs dock imperialismen som något positivt. Detta vittnar om att vissa förändringar gällande synen på Afrika har skett, eller åtminstone är på väg att ske.

Uppslagsverkens framställningar av europeisk dominans, såväl i form av kolonier som i form av inflytande, som något positivt för ländernas utveckling har mycket gemensamt med den Afrikabild som framträder i Marmers med flera undersökta läroböcker. Båda undersökningarna vittnar om att koloniala brott inte nämns och att europeisk kontroll framställs som positiv för ländernas utveckling. Uppslagsverkens bild av de tre länderna stämmer även väl överens med den tidiga Afrikabild som Wallin Wictorin finner i sin undersökning, där äldre serier framställer afrikaner som okunniga som måste instrueras av européer. Samma Afrikabild finner även Batchelor i sin undersökning av Afrikabilden i Kina. Denna Afrikabild var i denna undersökning tydlig i uppslagsverkens skildringar av både Egypten och Etiopien. Européer beskrevs ha moderniserat Egyptens armé och instruerat i hur landets bomullsindustri kunde utvecklas. Européer beskrivs även försöka instruera Etiopien in i det moderna samhället genom

[210] Palmberg 2000, s. 58–61.

diverse instruktörer som bjudits in av Haile Selassie. Likheterna mellan Wallin Wictorins- och denna undersökning är föga förvånande med anledning av att det undersökta materialet härstammar från samma tidsperiod, sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. De förändringar som Wallin Wictorin beskriver framträder först senare i hennes undersökningsperiod. Likheterna är även en indikation på att Saids teori inte enbart kan tillämpas på skriven text, utan även bilder. Den beskrivning som Wallin Wictorin gör angående serieboken *Tintin i Kongo*s framkomst samstämmer väl med hur Said beskrev att orientalistiska texter uppstod: genom författare vilka aldrig hade besökt platsen de skrev om, utan skrev eller i Wallin Wictorins fall ritade, utifrån egna fördomar samt diverse källor som bekräftade dessa fördomar.[211] Möjligen kan likheterna mellan denna undersökning och Wallin Wictorins undersökning därmed förklaras utifrån Saids teori om orientalism.

Resultatet i denna undersökning visar även likheter med det resultat som Ericsson finner. Även i denna undersökning framträder uppdelningar av människor i form av olika rasbeskrivningar i uppslagsverken. Förekomsten av dessa indelningar är enligt Said vanligt förekommande i orientalistiska texter med anledning av att kunna skapa dikotomier mellan människor. Detta kan vara en orsak till att dessa rasbeskrivningar var så vanligt förekommande i denna undersökning. Även om resultat visade att sådana beskrivningar ändrades med tiden. Därmed framträder inte de tre kategorier vilka Ericsson beskriver. Inget av uppslagsverken tog avstånd från rasindelning likt det Ericsson beskriver och beskrivningar av människors fysiska egenskaper förekom endast i de äldsta uppslagsverken till skillnad från i Ericssons undersökning där sådana beskrivningar var vanligt förekommande. Det bör dock påpekas att Ericssons undersökning visade att uppslagsverk som tog avstånd från rasindelning dök upp först under 1980-talet, vilket kan förklara avsaknaden av denna kategori i denna undersökning. Därmed finns både likheter och skillnader mellan Ericssons resultat och resultatet i denna uppsats.

En intressant aspekt av rasbeskrivningar i uppslagsverken är att de verkar ha mycket gemensamt med de inre och yttre gränser i etiopisk historieskrivning, vilka beskrevs av Sara Marzagora. Tidigare i denna uppsats ställde jag mig frågan huruvida delar av den etiopiska historieskrivningen kunde upptäckas även i de uppslagsverk vilka utgör denna undersöknings studieobjekt. Resultatet visar att flera likheter kan finnas. I likhet med den etiopiska historieskrivningen görs i uppslagsverken en tydlig uppdelning mellan folken i Etiopien, där ett

[211] Wallin Wictorin 2017, s. 129

eller flera folk beskrivs som något bättre och finare än andra. I denna undersökning manifesteras detta genom att uppslagsverken använder sig av termer så som etiopier eller abessinier för att beskriva en folkgrupp. Övriga folkgrupper i Etiopien omnämns visserligen, men de framställs som lägre ställde då beskrivs i termer av exempelvis hedningar. De så kallade etiopierna eller abessinierna beskrivs visserligen som något distinkt annorlunda från den potentiella läsaren, vilket är en del av Saids beskrivna orientalism. Dock framställs de som mer civiliserade och som något annorlunda från andra människor i Etiopien, vilket har flera likheter med de inre gränser inom Etiopien, vilka beskrivs av Marzagora. Huruvida dessa likheter är en tillfällighet, eller om den äldre etiopiska historietraditionen spreds till övriga världen är här omöjligt att svara på. Vad som här kan konstateras är däremot att likheterna mellan uppslagsverkens skildringar av Etiopien å ena sidan, och landets egen självbild å andra sidan, vittnar om att influenser inte är en omöjlighet.

3.1 Didaktiska reflektioner

Denna uppsats kan vara betydelsefull för lärare av flera anledningar. I Skolverkets gemensamma läroplan framkommer exempelvis att skolans undervisning bland annat ska utgå från ett historiskt perspektiv. Det innebär att elever ska få möjlighet att utveckla förståelse för att kunskapens relativitet, samt utveckla förståelse för varför samtiden ser ut som den gör för att på så sätt kunna medverka till att påverka framtiden.[212] I denna aspekt kan denna undersökning vara behjälplig för lärare.

Uppsatsen kan även vara behjälplig i att nyansera främlingsfientliga tankar. Palmbergs och Marmers undersökningar ger exempel på hur stereotypa och ibland nedsättande attityder fortfarande framträder i skolans värld.[213] Denna studie indikerar emellertid att dessa attityder inte är ett nytt fenomen. I stället kan det ses som en rest från en era då europeiska kulturer strävade efter att framställa sig själva som överlägsna. Därmed kan denna undersökning vara behjälplig för lärare att förklara varför samtiden ser ut som den gör, det vill säga varför dessa fördomar gentemot människor av annat ursprung existerar och ser ut som de gör. I ett historieundervisningssammanhang kan detta genomföras i samband med ett arbetsområde om imperialismen, 1800- eller tidigt 1900-tal för att på så sätt ge eleverna kontext för den tid när uppslagsverken skrevs. En viktig del av historieämnets syfte är att elever ska få möjlighet att lära sig att förstå människor utifrån deras egen tid.[214] På detta sätt medverkar även lärare till att

[212] *Skolverket*, ”Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan”, <https://www.skolverket.se/> (2024-05-17).
[213] Palmberg 2000, s. 54–61; Marmer et al. 2011, s. 1–6
[214] *Skolverket*, ”Ämne – Historia”, <https://www.skolverket.se/> (2024-05-17).

utveckla elevers förmåga att påverka sin egen samtid och framtid, vilket både är en del av det historiska perspektivet på undervisning som framhävs av läroplanen, samt en viktig del av historieämnet.[215]

Uppsatsen kan även hjälpa lärare att förklara kunskapens relativitet. Den information som framträder i uppslagsverken är kunskap sett från ett perspektiv, men inte det enda perspektivet. En lärare kan exempelvis låta eleverna läsa utdrag, antingen direkt från en av de undersökta uppslagsverken eller från denna uppsats, och därefter låta eleverna diskutera huruvida de tror att en text skriven i exempelvis Egypten hade framställt Egypten på samma sätt som de svenska uppslagsverken gör. Alternativt kan man be eleverna jämföra uppsatsens resultat med en AI-genererad text om exempelvis Etiopiens historia, vilken belyser historiska framgångar. På så sätt kan elever på ett förhållandevis enkelt få inblick i kunskapsanspråkens relativitet. Uppsatsen kan även användas inom historieämnet vid ett arbetsområde om källkritik eller historiebruk. I ämnesplanen för Historia 1b framkommer exempelvis att elever ska få möjlighet att granska historiskt källmaterial och utveckla en förståelse för hur individer och grupper använt sig av historia.[216] Denna uppsats bör vara ett användbart medel för att utveckla elevernas förståelse för källkriteriet tendens, samt för att utveckla deras förståelse för att det existerar flera sorters historiebruk.

[215] *Skolverket*, ”Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan”, <https://www.skolverket.se/> (2024-05-17); *Skolverket*, ”Ämne – Historia”, <https://www.skolverket.se/> (2024-05-17).
[216] Skolverket, ”Ämne – Historia”, <https://www.skolverket.se/> (2024-05-17).

Referenser

Källor

Bonniers konversationslexikon, band 1, ”Abessinien”, Stockholm: Bonniers boktryckeri 1922, s. 16–20.

Bonniers konversationslexikon, band 3, ”Egypten”, Stockholm: Bonniers boktryckeri 1923, s. 742–768.

Bonniers konversationslexikon, band 7, ”Liberia”, Stockholm: Bonniers boktryckeri 1925, s. 472–473.

Nordisk Familjebok, band 1, ”Abessinien”, Stockholm: Gerandts boktryckeri 1876, s. 39–43.

Nordisk Familjebok, 2:a uppl., band 1, ”Abessinien”, Stockholm: Iduns Kungl. Hofbokstryckeri 1904, s. 40–45.

Nordisk Familjebok, band 4, ”Egypten”, Stockholm: Gerandts boktryckeri 1881, 211–240.

Nordisk Familjebok, 2:a uppl., band 6, ”Egypten”, Stockholm: Iduns Kungl. Hofbokstryckeri 1907, s. 1460–1496.

Nordisk Familjebok, 4:e uppl., band 6, ”Egypten”, Malmö: Förlagshuset Norden 1952, s. 305–328.

Nordisk Familjebok, 4:e uppl., band 6, ”Etiopien”, Malmö: Förlagshuset Norden 1952, s. 911–922.

Nordisk Familjebok, band 9, ”Liberia”, Stockholm: Gerandts boktryckeri 1885, s. 1205–1206.

Nordisk Familjebok, 2:a uppl., band 16, ”Liberia”, Stockholm: Iduns Kungl. Hofbokstryckeri 1912, s. 352–354.

Nordisk Familjebok, 4:e uppl., band 13, ”Liberia”, Malmö: Förlagshusen Norden 1956, s. 648–649.

Svensk uppslagsbok, 2:a uppl., band 8, ”Egypten”, Malmö: Förlagshuset Norden 1958, s. 16–56.

Svensk uppslagsbok, 2:a uppl., band 8, ”Etiopien”, Malmö: Förlagshuset Norden 1958, s. 1067–1083.

Svensk uppslagsbok, 2:a uppl., band 18, ”Liberia”, Malmö: Förlagshuset Norden 1959, s. 24–26.

Åhlén & söners uppslagsbok, band 1, ”Abessinien”, Stockholm: Åhlén & söners förlag 1931, s. 11–15.

Åhlén & söners uppslagsbok, band 4, ”Egypten”, Stockholm: Åhlén & söners förlag 1932, s. 1673–1679.

Åhlén & söners uppslagsbok, band 8, ”Liberia”, Stockholm: Åhlén & söners förlag 1932, s. 3957.

Litteratur

Ajagán-Lester, Luis, *"De andra": Afrikaner i svenska pedagogiska texter (1768–1965)*, Diss., Lärarhögskolan i Stockholm, Stockholm: HLS förlag 2000.

Batchelor, Kathryn, ”Images of ’Africa’ in China-Africa cooperation”, *China Information* 36:2 (2022), s. 221–240.

Britannica Academic, ”Encyclopaedia”, <https://academic-eb-com.proxy.library.ju.se/levels/collegiate/article/encyclopaedia/106030> (2024-06-10).

Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder*, 3:e upp., Stockholm: Liber 2016.

Chakravorty, Pallabi, ”The limits of orientalism: Classical Indian dance and the discourse of heritage”, i Chandreyee Niyogi (red.), *Reorienting Orientalism*, New Dehli: Sage Publications India 2006, s. 89–101.

Ericsson, Martin, ”Rasifiering för massorna: Kunskapsanspråk om människoraser i 1800- och 1900-talens svenska uppslagsverk”, *Historisk tidskrift* 142:2 (2022), s. 149–184.

Henze, Paul B., *Layers of time: A history of Ethiopia*, New York: Palgrave macmillan 2000.

Hübinette, Tobias, ”Den svenska Koreabilden som en orientalisk fantasi”, *Orientaliska studier* 109 (2002), s. 89–113.

Huggan, Graham, "General introduction" i Graham Huggan (red.), *The Oxford handbook of postcolonial studies*, Oxford: Oxford University Press 2013, s. 1–27.

Huggan, Graham, "Introduction" i Graham Huggan (red.), *The Oxford handbook of postcolonial studies*, Oxford: Oxford University Press 2013, s. 418–426.

Isaksson, Joakim, ”Riktad kvalitativ innehållsanalys”, i Gunilla Klingenberg & Ulrika Hallberg (red.), *Kvalitativa metoder: Helt enkelt!*, Lund: Studentlitteratur 2021, s. 283–302.

Kalonaityté, Viktorija, Kawese, Victoria & Tedros, Adam, ”Att färgas av Sverige: Upplevelser av diskriminering och rasism bland ungdomar med afrikansk bakgrund i Sverige”, *Ombudsmannen mot etnisk diskriminering*, <https://www.do.se/ovrigt/sok?query=rapport+att+f%C3%A4rgas+av> (2008).

Larsson, Staffan, ”Om kvalitetskriterier i kvalitativa studier”, i Gunilla Klingberg & Ulrika Hallberg (red.), *Kvalitativa metoder: Helt enkelt!*, Lund: Studentlitteratur 2021, s. 325–360.

Levin, Amat, *Svart historia*, Stockholm: Natur & Kultur 2012.

Loomba, Ania, *Colonialism/Postcolonialism*, 3:e uppl., New York: Routledge Taylor & Francis Group 2015.

Loomba, Ania, *Kolonialism/Postkolonialism: En introduktion till ett forskningsfält*, 2:a uppl., Hägersten: Tankekraft förlag 2005.

Marcus, Harold G., *A history of Ethiopia*, 2:a uppl., London: University of California Press 2002.

Marmer, Elina, Marmer, Dalia, Hitomi, Leona & Sow, Papa, ”Racism and the image of Africa in german schools and textbooks”, *The international journal of diversity in organizations, communities and nations* 10:5 (2011), s. 1–11.

Marzagora, Sara, *Ethiopian historiography and the conceptualization of the country's ”internal” and ”external” boundaries*, London: ABORNE Winter school 2013.

Marzagora, Sara, ”History in twentieth-century Ethiopia: The 'great tradition' and the counter-histories of national failure”, *Journal of African History* 58:3 (2017), s. 425–444.

McKay, John P.; Hill, Bennet D.; Buckler, John; Buckley, Patricia Ebrey; Beck, Roger B.; Crownston, Clare Haru & Wiesner-Hanks, Merry E., *A history of world societies*, 9:e uppl., Boston: Bedford/St. Martin's 2012.

Meredith, Martin, *The fortunes of Africa: A 5000-year history of wealth, greed and Endeavor*, New York: Public Affairs 2014.

Palmberg, Mai, *Afrikabild för partnerskap? Afrika i de svenska skolböckerna*, Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet 2000.

Perry, Glenn E., *The history of Egypt*, Westport: Greenwood Press 2004.

Said, Edward W., *Orientalism*, Stockholm: Ordfront 2016.

Schopflin, Katherine, ”What is an encyclopaedia?”, *Scolarly Journal* 26:3 (2010), s. 10–12.

Skolverket, ”Läroplan (Gy11) för gymnasieskolan”, <https://www.skolverket.se/> (2024-05-17).

Skolverket, ”Ämne – Historia”, <https://www.skolverket.se/> (2024-04-11).

Tosh, John, *Historisk teori och metod*, 3:e uppl., Lund: Studentlitteratur 2011.

Vukovich, Daniel, "Postcolonialism, Globalization and the 'Asia question'", i Graham Huggan (red.), *The Oxford handbook of postcolonial studies*, Oxford: Oxford University Press 2013, s. 587–606.

Wallin Wictorin, Margareta, "Afrika i tecknade serier: Ett postkolonialt perspektiv", i Maria Andersson & Elina Druker (red.), *Mångkulturell barn- och ungdomslitteratur: Analyser*, Lund: Studentlitteratur 2017, s. 127–144.

Wa’Njogu, John Kiare, “Representation of Africa in the western media: challenges and opportunities”, i Kimani Njogu & John F. M. Middleton (red.), *Media and identity in Africa*, Edinburgh University Press 2009, s. 76–83.

Young, Robert J. C., *Postcolonialism: A very short introduction*, Oxford: Oxford University Press 2020.

Zelena, Paul Tiyambe, "Africa: The changing meanings of 'african' culture and identity", i Elisabeth Abiri & Håkan Thörn (red.), *Horizons: Perspectives on a global Africa*, Göteborg University Museion & Världskulturmuseet, Lund: Studentlitteratur 2005, s. 31–72.

Åström Elmersjö, Henrik, *En av staten godkänd historia: Förhandsgranskning av svenska läromedel och omförhandlingen av historieämnet 1938–1991*, Lund: Nordic Academic Press 2017.